

Van de redactie

Als ik me neer zet om deze regels te schrijven naderen we de maand december van 2010 met rasse schreden. Ondanks dat mijn moeder al weer 27 jaar geleden is overleden, komen haar woorden me steeds weer in gedachten. ‘We zitten in de zes donkere weken’ hoor ik ze nog zeggen. Tegelijk denk ik: ‘dat was de stem van mijn moeder en een heleboel andere uitspraken van haar en natuurlijk ook van mijn vader, dwarrelen dan meteen weer op. Dat zal bij u ook wel zo zijn. Soms kort, maar in veel gevallen liggen die uitspraken al weer vele jaren achter ons. Het eerste decennium van de 21ste eeuw ligt bijna achter ons met zijn vele ups en downs!

Samen met mijn vrouw en familie heb ik dit jaar mijn 75ste verjaardag mogen vieren. Eigenlijk wel tijd om een stapje terug te doen. Ja, onvrijwillig werd me dat ook geboden, maar achter mijn computer dwarrelde toch weer het een en ander op. Al schrijvende dacht ik terug aan de tijd dat ik jong was. Ik las dan zo graag de kerstverhalen in het weekblad de Spiegel en andere bladen. Toen ik al schrijvende aan mijn bijdrage voor deze Cronieke bezig was, dacht ik: ‘dat zou nu een onderwerp voor een kerstverhaal zijn’. Met de geboorte van de mensen waar ik over schreef, zat ik al meer dan 200 jaar terug in de tijd. Een kerstverhaal, dat vond ik een te groot woord, maar toch dacht ik: ‘Het kan toch wel als eindejaarsverhaal dienen. Het is immers de Cronieke die bij de leden in de donkere dagen voor Kerst op de mat valt. Ik zal het even toelichten: ‘Het is een waar gebeurd verhaal, met een heel klein vleugje fantasie doorweven. Maar de personen die u er in tegen komt hebben op ons eiland gewoond en gewerkt. Hun ouders op de buureilanden en op de vaste wal van Brabant. Op een paar na, waar ik een pseudoniem voor heb verzonnen. Zijn er vragen over, dan hoor ik dat graag.

Als ik het goed weet dan hebben we drie keer Koningin Juliana op bezoek gehad op ons dorp. Met de Ramp ook Prins Bernhard op Flupland en kort na de bevrijding ook bij de Stoottroepen in De Polder. Een keer heb ik ook onze prinses Beatrix en haar man prins Claus door de Mosselkreekstraat zien komen. Ze was toen nog prinses. Wat mij betreft hebben we erg goede herinneringen aan deze

staatschouwen. Maar er zullen best wel een aanzienlijk aantal van onze leden zijn die niet weten dat Koning Willem III op het eiland Sint Philipsland is geweest. Hij heeft zelfs in een open koets met mooie paarden ervoor door de Anna Jacobapolder rondgereden. Ook daarover vind u meer in deze aflevering.

Ook onze voorzitter levert zijn bijdrage weer aan deze Cronieke. Het is de 21ste en daarmee de laatste van de 10de jaargang. Velen met mij zullen niet kunnen geloven dat het nu alweer bijna 10 jaar geleden is dat Sint Philipsland en Anna Jacobapolder een eigen heemkundekring hebben opgericht.

Met plezier denk ik terug aan de dingen die we hebben georganiseerd, maar ook wat we met de steun van anderen tot stand hebben kunnen brengen. Hoogtepunten waren de herdenkingen van de Watersnood en de Tweede Wereldoorlog. Wat ik nooit zal vergeten is de paardenkeuring, de onthulling van het monument bij de Wimpel dat ons herinnert aan de hulpverlening wereldwijd. En als ‘grootste evenement: ‘De herdenking van de slag om Anna Jacobapolder in de nacht van 22 op 23 januari 1945’. Het sierlijke ‘Piet Avontuur monument’ aan de ingang van de begraafplaats van Anna Jacobapolder herinnert ons daaraan. En dan nog een fototentoonstelling op Koninginnedag, waar naast de vele Fluplanders, ook een Poolse delegatie veel belangstelling toonde. Er zijn nog wel meer dingen waar we trots op kunnen zijn, maar genoeg. Dan lijkt het er een beetje op dat we ons op de borst gaan slaan.

Dat we tien jaar bestaan is natuurlijk een prachtig iets om te vermelden. We zijn daar met het gehele bestuur en de redactie ook trots op. Maar... alle begin is moeilijk. Tien jaar besturen en organiseren zonder al te veel kleerscheuren, dan heb je de start er wel zo’n beetje opzitten. Meevallers en hele leuke dingen hebben we meegemaakt. Maar u zult het vast wel begrijpen en hebben opgemerkt: Er zijn in die tien jaar ook de nodige strubbelingen geweest. Een oude man vroeg eens aan mij hoe het met een van mijn kleinkinderen was. Ik had hem dat uitgelegd en hem duidelijk geantwoord. Hij keek me aan en zei: ‘Mijn vader zei altijd’: “Er is niets zo kant en klaar, of het hapert hier of daar”. Let maar op: Die spreuk daar kunnen we ons nogal eens dikwijls aan vast houden. Reden om de vlag uit te steken hebben we niet. Als de leden instemmen met de huidige gang van zaken, dan moeten we doorgaan, dan moeten we die vasthouden. Wat we nodig hebben is: een ter zake kundig bestuur, een gemotiveerd ledenbestand en in de redactie vooral ook gevoel voor wat de Fluplanders en de oud-Fluplanders van ons verlangen.

De lezers zien immers steeds weer uit naar de volgende Cronieke.

Als u een bijdrage voor de Cronieke hebt, graag voor 15 april inleveren a.u.b.

jkempeneers@hetnet.nl

Hoe was het toen?, maar ook wel eens iets over nu. Wij wensen u weer veel kijk en leesplezier en zien uw bijdrage met spanning tegemoet.

Jan Kempeneers

*Het bestuur en de redactie wensen u goede Kerstdagen
en een gezond en gelukkig 2011 toe!*

Van de voorzitter

Waarde vriend(in) van de Heemkundekring.

Ik wil met u nog even terug naar de afgelopen Braderie. Bezoekers aan de Braderie zullen zich ongetwijfeld nog herinneren dat geheel vrijwillig en geheel gratis deelgenomen kon worden aan een rebus welke overigens was bedacht en op een leuke manier geïllustreerd door Machiel van der Doe. Met een klein presentje hebben wij Machiel bedankt dat hij dat heeft willen doen. Mijn belofte om de juiste oplossing van de rebus en de prijswinnaars via de Cronieke bekend te maken, wil ik graag nakomen. Meer dan 80 passanten (veelal lid van de HKK) hebben in de loop van de dag hun antwoordstrookje ingeleverd. Slechts zes oplossingen waren fout.

Onder de goede antwoorden zijn na loting de volgende prijswinnaars naar voren gekomen.

1 ^e prijs	Jo Reijngoudt	Oostdijk 40	Sint Philipsland
2 ^e prijs	Eva van Vossen	Karreveld 12	Sint Philipsland
3 ^e prijs	Marian Geense-Gerritsen	Plataanstraat 43	Sint Philipsland

Het juiste antwoord luidde: *Met de historie van het schiereiland Sint Philipsland naar het land van ooit.*

Waar wilde ik het met u zoal over hebben! Oude gereedschappen uit de oude timmermanswerkplaats van Pieter van Driel die in Anna Jacobapolder tegenover de boerderij 't Hof Rumoirt heeft gewoond. Tijdens de algemene ledenvergadering van 23 maart 2010 heeft Theo van Driel, een zoon van de timmerman, voormalig bewoner van de Polder en inmiddels al weer vele jaren woonachtig in Hoek van Holland, het bestuur oude gereedschappen uit de werkplaats van zijn vader aangeboden. Met name de bewoners van de polder zullen wel weten dat de vader van Theo daar vroeger een eigen timmermans-werkplaats had.

Theo was bereid deze gereedschappen aan de Heemkundekring af te staan met de bedoeling om deze aan het publiek ten toon te stellen. Bij het zoeken naar een geschikte locatie kwam het bestuur uit bij de onlangs geheel gerestaureerde molen, aangezien deze bij speciale gelegenheden voor publiek toegankelijk is. Han Quist heeft inmiddels contact opgenomen met molenaar Jan Reijngoudt die op zijn beurt ook meteen heel enthousiast reageerde maar uiteraard Han wel doorverwees naar de gemeente omdat die

de eigenaar van de molen is. Intussen zijn we in afwachting van een reactie van de gemeente.

De weegbrug

Het is u ongetwijfeld bekend dat het bestuur al zeer geruime tijd bezig is met de overname/restauratie van de weegbrug aan de Oostdijk bij de haven. In mijn voorwoord in de vorige Cronieke berichtte ik u dat de gemeente de resultaten van een bodemonderzoek wilde afwachten alvorens een beslissing te nemen over een eventuele overname. De afgelopen periode zijn er meerdere besprekingen gevoerd met niet alleen de gemeente maar ook met de huidige eigenaar van de weegbrug

(CZAV) alsmede met mogelijke subsidieverstrek-kers zoals de Rabobank, de Provincie Zeeland en de Stichting Zeeuws landschapsbeheer. Maar ook binnen het bestuur en de weegbrugcommissie is druk vergaderd over de gemaakte vorderingen en de te nemen vervolgstappen.

Het resultaat van het bodemonderzoek werd door Leo de Oude (lid van de weegbrugcommissie) en ondergetekende besproken met de gemeente. (wethouder en verantwoordelijk ambtenaar) Resultaat van dit gesprek was dat de overname door de gemeente met een positief advies ter accordering zou worden voorgelegd aan het college van B en W. Tevens werd

afgesproken dat Leo met de hierboven genoemde ambtenaar een overeenkomst zou voorbereiden waarin het gebruiksrecht door de Heemkundekring wordt geregeld, evenals de overname t.z.t. van de 23 m2 ondergrond van de huidige eigenaar. (Ambachtsheer te Amsterdam).

Het bestuur was verbijsterd en buitengewoon teleurgesteld toen begin oktober bericht werd ontvangen dat de overname door de gemeente niet door kon gaan. Een spoedtelefoontje van ondergetekende naar de gemeente heeft niet geleid tot wijziging van het door de gemeente ingenomen standpunt.

Er restte mij dan ook weinig anders dan te vragen om een schriftelijke bevestiging van deze onverwachte stellingname. Overigens is deze bevestiging (ook na herhaald verzoek) nog niet ontvangen! De CZAV is uiteraard meteen van deze ontwikkelingen op de hoogte gebracht.

Zoals gezegd, de teleurstelling over het niet doorgaan van de overname was erg groot. Heel veel energie is inmiddels in dit project gestopt en juist nu de haven in zicht leek te komen, zijn we in feite weer terug bij af.

Het Bestuur blijft van mening dat de weegbrug, als behoud van een stukje cultureel erfgoed, in stand moet worden gehouden. Echter, *het bestuur beslist hier zelf niet over* doch dient deze beslissing volgens de Statuten van de Stichting voor te leggen aan de leden die uiteindelijk de beslissing nemen. Inmiddels is het bestuur de voorbereidingen gestart om in het eerste kwartaal van 2011 een Algemene Ledenvergadering uit te schrijven. Niet alleen de overname en de restauratie van de weegbrug maar bovenal ook de financiering van e.e.a. zullen de belangrijkste

punten op de agenda van die avond zijn.

Zijn er dan helemaal geen positieve ontwikkelingen tot nog toe te melden?

Jawel, met genoeg kan ik u het volgende mededelen.

*de CZAV is bereid de definitieve beslissing over een mogelijke overname af te wachten, bovendien heeft de CZAV de kosten van het bodemonderzoek volledig gefinancierd.

*de gemeente stelt alle bruikbare materialen die zij in beheer hebben en voor de restauratie bruikbaar zijn, geheel om niet ter beschikking.

*met toestemming van de eigenaar en de gemeente is Johan Geense (lid van de HKK) op volledig vrijwillige basis begonnen met de eerste herstelwerkzaamheden; de afgelopen zomermaanden is Johan vele, vele uren bezig geweest met het uitkappen van de voegen en schoonmaken van de stenen (o.a. ook het verwijderen van de graffiti) aan de buitenzijde van het gebouw.

Het resultaat is duidelijk zichtbaar, wij zijn Johan dan ook veel dank verschuldigd voor de geleverde arbeid en wij hopen dan ook dat dit goede voorbeeld van vrijwilligerswerk in de toekomst door velen zal worden gevolgd als met de algehele restauratie wordt gestart.

*De Rabobank heeft een subsidie van €1000 toegezegd welk bedrag zal worden uitgekeerd zodra de restauratie is voltooid. Ook naar de Rabobank gaat nu al onze dank uit en ook hiervan hopen wij dat een goed voorbeeld door velen zal worden gevolgd!

Het bestuur is voornemens de te verwachten Algemene Ledenvergadering in de lokale pers aan te kondigen. Ik wijs u er dan ook op om zowel de Eendrachtbode als de Thoolse Bode in het eerste kwartaal van 2011 aandachtig te lezen!

Verziling van het Rammegors

Het zal u in de media ongetwijfeld niet zijn ontgaan dat Rijkswaterstaat serieuze plannen heeft om in de toekomst het Rammegors te gaan verzilten.

Het bestuur heeft RWS verzocht de plannen in een bijeenkomst nader toe te lichten aan welk verzoek 11 november j.l. gevolg is gegeven. Overigens was hiervoor ook het bestuur van de HKK Stad en Lande Tholen uitgenodigd. Met een ruime delegatie waren zij naar het verenigingsgebouw gekomen. Tijdens een boeiende presentatie werden we helemaal bijgepraat over de toekomstige plannen welke felle discussies opleverden.

Op de vraag om ook voor de HKK leden t.z.t. een presentatieavond te organiseren werd door beide vertegenwoordigers van RWS enthousiast gereageerd.

Ook hiervan is de verwachting dat een en ander in het eerste kwartaal van 2011 georganiseerd zal worden waarvoor de lokale pers opnieuw als medium gebruikt zal worden om de bijeenkomst aan te kondigen.

Samenstelling van het bestuur

In de bestuursvergadering van 23 november j.l. heeft Pieter den Braber medegedeeld zijn bestuursfunctie te willen neerleggen. Het bestuur heeft de beslissing van Pieter gerespecteerd en heeft hem bedankt voor zijn inzet voor de HKK. Binnen het bestuur vervulde Pieter de functie van 2^e penningmeester welke functie met onmiddellijke ingang vacant is geworden.

Het bestuur roept kandidaten voor deze functie op om zich te melden bij de secretaris. Bram Quist, email adres: bramquist@kpnplanet.nl of tel. 0187-663844.

Tot slot

Ik wens u en de uwen prettige feestdagen en alle goeds voor 2011 toe.

Veel gezondheid en bovenal veel betrokkenheid bij de op stapel staande projecten.

Fons Vlegghels

Bezoek van Koning Willem III aan Anna Jacobapolder op 29 mei 1862

De 29ste mei 1862 was voor de bewoners van Anna Jacobapolder een belangrijke dag. Koning Willem III maakte in de laatste week van mei een rondreis door Zeeland. Tijdens het bezoek dat Koning Willem III eind mei 1862 aan Zeeland bracht, reisde hij met het stoomjacht "De Leeuw". Nadat op de 28ste Tholen bezocht was, zou het jacht de volgende morgen vroeg koers zetten naar Zijpe voor een bezoek aan Schouwen-Duiveland. Voordat hier afgemeerd zou worden werd in de voormiddag een bezoek gebracht aan Anna Jacobapolder. In het programma was opgenomen dat de schippers van Bruinisse met versierde schepen, zo'n 50 in aantal, het koninklijk jacht zouden begeleiden bij de oversteek over het Zijpe om het bezoek aan Anna Jacobapolder meer luister bij te zetten.

De tijding, dat Z.M. bij zijn rondreis door Zeeland ook een bezoek aan Anna Jacobapolder zou brengen, had reeds lang voor het bezoek op de 29ste mei aller handen en harten in beweging gebracht. Na de gedane arbeid op het veld maakten de bewoners zich nuttig om groen, bloemen en uitbottende takken en twijgen te verzamelen om huis en hof na het beëindigen van de dagtaak te versieren en zich in vrolijke stemming bezig te houden met het oprichten van erepoorten. Op de plaats waar de Koning met zijn gevolg voet aan wal zou zetten op het kleine Zeeuwse eiland Sint Philipsland, in de nog jonge [in 1847 bedijkte] Anna Jacobapolder, daagden vanuit de verte een aantal feestelijke bouwsels aan de einder op. Op het deinende stoomjacht 'De Leeuw' was het over het golvende water van het Keeten en Mastgat te zien dat er iets bijzonders op til stond in de polder van "de Majoor", zoals de bedijker Willem Frederik del Campo, genaamd Camp, ter plaatse ook wel genoemd werd. Hij had de polder genoemd naar zijn tweede vrouw: Anna Jacoba van Sonsbeek.

Erepoort bij de Willempolder

Omdat het bij de aankomst van Zijne Majesteit laag water zou zijn, was aan de zoom van het Zijpe, ten westen van de haven, een op palen rustende aanlegplaats van voldoende lengte gebouwd. Deze was voorzien van groene balustraden en getooid met staande en liggende vlaggen. Bovendien was over de zandplaat een met schelpen en planken bedekte hulpweg aangelegd, tot de berm van de in 1859 ingedijkte Willempolder.

Op de plaats waar de Koning met zijn gevolg voet aan wal zou zetten was een grote erepoort gebouwd. Een tweede poort was geplaatst op de zeedijk van de Anna Jacobapolder. De kruin van deze dijk was te bereiken via een brede trap met groen versierde leuningen. Op korte afstand daarvan hadden de arbeiders en ingezetenen van de Polder in hun vrije tijd vele uren besteed aan de bouw van de

volgende erepoort bij de hofstede Willemsburg. Deze hofstede stond op korte afstand van de haven, langs de zeedijk van het Zijpe. De omgeving daarvan was met wit geverfde palen, met vlaggen en slingers van groen en bloemen versierd.

Erewacht, bestaande uit oud militairen van het Nederlandse leger

Al vroeg in de morgen van de 29ste mei liet, behalve het Koninklijke jacht ook het stoomjacht "Frans Naerebout", met aan boord de hoofdingenieur van Rijkswater-

staat, in de nabijheid van de haven het anker vallen. Talrijke bootjes kwamen door het Zijpe zeilen met inwoners van de omliggende plaatsen aan boord. Lang voor het uur van de aankomst van Zijne Majesteit hadden dichte rijen van inwoners en vreemdelingen de landingsplaatsen op de dijken bezet.

Op de plaats van aankomst verscheen nu ook de bedijker van de polder, Willem Frederik del Campo, genaamd Camp met zijn zoon Jan Willem en zijn beide schoonzons mr. A.W. Hartman en Jhr. P.H.A. Martini Buys om de Koning bij zijn aankomst te begroeten. Omstreeks half negen bracht een sloep onder commando van luitenant ter zee Kreeff, de Koning naar de aanlegplaats. Na begroeting wandelde Z.M. met de bovengenoemde heren naar de buitendijk van de Willempolder waar een erewacht te paard met drie rijtuigen aanwezig was. Deze was samengesteld uit de opzichters van de landbouw, onder het bevel van hoofdopzichter Anthonie Braam, die tevens beheerder van de Anna Jacobapolder en lid van de gemeenteraad van Sint Philipsland was.

De erewacht bestond uit de heren Anthonie Braam Commandant, Pieter de

Bruijne, Cornelis van Dijke, Johannes Roth, Frans Cornelis Smits (drooger) en Jan Struijk. Voor het front van de erewacht gekomen deelde de heer Camp de Koning mee dat de manschappen van de erewacht alle gediend hadden bij verschillende corporsen van het leger, van welke mededeling Z.M. voldoende kennis nam. Het eregeleide werd gaarne aanvaard en Z.M. nam met de Commissaris van de provincie Zeeland, Graaf van Leijnden en de eigenaar van de Polder, de heer Camp in het eerste rijtuig plaats. De overige tot het gezelschap behorende heren verdeelden zich in de beide andere rijtuigen.

Bezoek aan Rumoirt

Gade geslagen door een menigte van bewoners van binnen en buiten het eiland Sint Philipsland zette de stoet zich in beweging over de weg langs de zeedijk. Vanaf deze hoofdweg reed men nu over de grote weg -de huidige Langeweg- op

tot aan de hofstede Rumoirt, waar men afstapte en Z.M. de verschillende gebouwen op het erf toonde. Tegenover de boerderij was inmiddels ook een timmerwerkplaats en smederij met veeapotheek gebouwd. Op de boerderij trok de daar staande nieuwe graan-, maai- en dorsmachine voor twee en vier paarden de aandacht. Op verlangen van Z.M. werden deze in werking gebracht. Geruime tijd bleef hij daar in gesprek over de resultaten van deze beide uitvindingen en besprak nog andere onderwerpen van landbouwhuishoudkundige aard en onderhield zich ook welwillend met een paar van de zich bij die werktuigen bevindende arbeiders, wier borst met het metalen kruis was gesierd.

Onder het gejoel en gejubel der menigte begaf Z.M. zich nu naar het op vrij korte afstand staande schoolgebouw, dat nog maar enkele maanden daarvoor in gebruik

genomen was. Bij het binnentreden van een lokaal werd hem door een der meisjes¹ een fraai bouquet aangeboden. Door de overige leerlingen werden onder leiding van hoofdonderwijzer Johannes Jacobus Retel twee coupletten uit het volkslied gezongen² Na dit bezoek besteedde men wederom de rijtuigen en reden ze de grote weg ten einde die tot nu toe tussen in bloei staande akkers had geleid en een weids gezicht over de omtrek verleende, slechts in het verschiets door hoog opgaand geboomte begrensd. Hier echter kreeg de polder een geheel ander aanzien, daar men aan de ene zijde een uitgestrekt weiland voor zich had, waarin op dat ogenblik negentig stuks paarden en een veertigtal koeien rondliepen. Men bereikte nu de hofstede Nicke, waar in vroeger eeuwen het Zijpe had gestroomd. Ook dit alles werd door Z.M. belangstellend nagegaan. Ook bij deze boerderij was een erepoort opgericht. De rit werd vandaar via de noordelijke zeedijk voortgezet langs de hofstede De Stelberg, waar evenmin was nagelaten een versierde erepoort op te richten. Vandaar ging men vergezeld van een juichende mensenmenigte naar het herenhuis, dat "Het Witte Huis" werd genoemd. Onder hoerageroep van de landlieden stapte de Koning hier van het rijtuig. De rit en de bezichtiging van de polder had bijna drie uur geduurd. Al die tijd was de heer Camp in een levendig gesprek met den Koning gewikkeld over landbouw en daarmee verwante onderwerpen. Z.M. wiens doorzicht ten duidelijkste bleek, had ook de welwillendheid hem toezegging en aanbieding te doen van verschillende vreemde zaden en voor de veestapel exemplaren van Deense varkens, al hetwelk later aan den Heer Camp is toegezonden. De heer Camp vond ook nog aanleiding om Z.M. te wijzen op het Slaak, een tak van de Eendracht, tot welks afdamming reeds in 1853 concessie was verleend, in 1858 had de afdamming plaats gehad, maar in 1861 door storm weer doorgebroken en nadien nog niet hersteld, ten nadele van Sint Philipsland. Als hoofd van het bestuur der gemeente nam hij de vrijheid Z.M. te wijzen op deze toestand, vooral met het oog op het plan, geopperd door den heer Camp, om Schouwen- Duiveland en Sint Philipsland met een spoorweg met Roosendaal te verbinden. Het brede bordes, de ruime vestibule en het balkon, prijkten met nette decoraties en heerlijke bloemgewassen. Aan de ingang werd Z.M. door Mevrouw Camp en enige dames uit de familie ontvangen en binnen-

geleid in het ter receptie bestemde ver-
trek, door welks geopende deuren men
een schoon uitzicht had over de bosrijke
omtrek van het huis. Na het déjeuner
bracht men in de aangenaamste conversa-
tie nog enige ogenblikken aller-
genoeglijkst door met den koninklijken
gast, die, na het verlaten van de huiselijke
kring, op uitnodiging van de gastheer,
alvorens te vertrekken, nog eerst de nabij
gelegen hofstede Willemsburg bezocht.
Bij de aanlegplaats, wederom de verza-
melplaats der talloze massa, bedankte de
heer Camp de Koning voor de hoge eer,
hem en zijn huisgezin aangedaan en gaf
hem daarbij de verzekering dat deze dag

een der schoonste in zijn leven, nimmer
uit het geheugen zou worden gewist van
hem of de zijnen en dat het bezoek van
Z.M. Willem III met gouden letters in de
geschiedenis van den Anna Jacobapolder
zou worden opgetekend. Zegenend staar-
de de opgetogen menigte den goeden
Koning na, die ook hier, gelijk overal
elders bij zijn bezoek in Zeeland, vele
dankbare harten achter zich liet.

¹⁾ Uit onderzoek naar de gezinnen van de zes man-
nen die de erewacht vormden, is gebleken dat alleen
Pieter de Bruijne een dochter had die voor de over-
handiging van de bloemen in aanmerking kwam. Dat
zou de toen 14-jarige Susanna de Bruijne zijn. Dat
komt overeen met de overlevering, waar in haar
nageslacht nog over wordt gesproken.

²⁾ Johannes Jacobus Retel, geb. te Haarlem 2 mei
1822 kwam met zijn vrouw Pieterella van den
Berge, geb. te 's Hertogenbosch 6 maart 1825 op 1
feb. 1862 naar Anna Jacobapolder.

Del Campo wilde beslist een goede leerkracht in zijn
school. De 39-jarige J.J. Retel was sinds acht jaar
hoofd van de school in het weeshuis van de Her-
vormde gemeente in 's Hertogenbosch. Op 20
augustus 1890 keerde het echtpaar Retel terug naar
de Brabantse hoofdstad. Meester Pieter Minderhout
uit Koudekerke volgde hem op in de school in het
'Gehucht aan de Noordweg'.

Zie: "Een eeuw Klassefoto's", door J. Kempeneers
m.m.v. H. Uil. Sint Philipsland, 1992

(Voor dit artikel is gebruik gemaakt van de Z.N.,
artikel van J.A. Klompe en een in 1862 uitgegeven
artikel. Het taalgebruik is enigszins aangepast.)

Jan Kempeneers

Op de foto van de villa van Willem Frederik del Campo genaamd Camp staat linksboven "Huize Willemsburg". Het landgoed met daarop het landhuis stond in een bos
op enige afstand van de boerderij "Willemsburg", waarbij een woning hoorde van dezelfde vorm, maar dan aanmerkelijk kleiner van opzet. Het landhuis van Camp, dat
op een kaart uit 1856 als 'Het Witte Huis' werd aangegeven en in de volksmond dezelfde naam had werd in 1853 gebouwd en in 1918 vanwege de bouwvallige staat
afgebroken. Willemsburg was de boerderij van zijn zoon Jan Willem del Campo, zie foto hieronder. Gebouwd ongeveer 1856 afgebroken 1943 door de Duitse bezet-
ter. Foto's bij dit artikel: 1. Koning Willem III, 2. boerderij 't Hof Rumoir', 3. Boerderij 'Willemsburg', 4. 'Het Witte Huis', landgoed van W.F. del Campo. genaamd
Camp.

.....dat er bij onze Pieter een stamhouder geboren zou worden

We gaan terug in de tijd om te zien hoe de zoon van een dorpspredikant tijdens de bedijking van de Anna Jacobapolder een
zakelijk aandeel in dit omvangrijke karwei wist te verwerven. Op 8 september 1816 werd ds. Willem Vervoorn te Sint Philips-
land bevestigd als predikant door ds. J. Burgerhoudt uit Stavenisse. Het kleine eilandje aan de Mosselkreek had toen nog niet
eens 400 inwoners. Nog geen vier jaar had de predikant de gemeente gediend, toen hij zondag 9 april 1820 zijn gemeente be-
kend maakte dat hij het beroep naar Domburg had aangenomen. In een dienst op 30 juli 1820 preekte hij zij afscheid op Sint
Philipsland. Vanaf begin januari 1821 werd op negen predikanten tevergeefs een beroep uitgebracht. Steeds werd de gemeen-
te teleurgesteld door een bedankbrief. Het was op 4 februari 1822, toen de kerkenraad en de leden hun stem opnieuw konden
uitbrengen. De beroepsbrief ging nu uit naar ds. Samuel Jacobus Everaers te Stad aan 't Haringvliet. Hij nam het beroep aan.
Hij werd in het ambt bevestigd op 14 juni 1822 door ds. J. Verssprille, predikant te Sint-Annaland. Dominee Everaers bleef de
gemeente van Sint Philipsland trouw tot zijn overlijden op 2 januari 1842.

Samuel was geboren te Rotterdam, waar
zijn vader Damus Everaers een broodbak-
kerij exploiteerde. Dat werkte door in de
familie. Toen de predikant met vrouw en
kinderen eenmaal voet aan wal hadden
gezet op Fluplandse bodem en hun intrek

hadden genomen in de pastorie aan de
Voorstraat, thans de woning nummer 48,
bleek dat de oudste zoon van de predikant
wel wat van opa Damus had meegekren-
gen. Hij was naar zijn opa Everaers ge-
noemd en was bijna 19 jaar toen ze op

Flupland kwamen
wonen. Hij liep 's
morgens vroeg al
door de straat van
het kleine dorpje of
hij de geur van vers
gebakken brood kon
opsnuiven.

Het was hooguit een
weduwvrouw, die
bij haar winkelne-
ring een aantal bro-
den bakte, die ze
naast de kruiden-
ierswaren wist te

verkopen. Maar ook molenaar Cornelis
Meijer had op een vrije plaats achter zijn
woning een bakoven die op bepaalde
tijden werd gestookt. Hij bakte zelf een
aantal broden en op een bepaald uur gaf
hij zijn klanten zelf ook de kans hun be-
reidde deeg in de oven te schuiven. 't Zal
best een gezellig plekje geweest zijn waar
de doe-het-zelvers stonden te wachten tot
het bruine korstje op het brood verscheen.
Op een aantal boerderijen moest de mul-
der het brood ook bezorgen, maar dat was
niet altijd nodig. De boerin of een bijde-
hante dienstbode bakte het brood voor
het gezin en ook voor de inwonende
knechts en meiden soms in de eigen oven.

De Brabantse bakker Gerardus Maas

Bovendien, ook op de Voorstraat, waar
thans de pastorie van de Oud Gerefor-
meerde Gemeente is, woonde toen winke-

lier Abraham van Oeveren en zijn vrouw Adriaantje Mol. Ze hadden een werkzaam leven achter zich. Bram was in 1753 geboren en Jane, zij was een bekende vroedvrouw, was van 1755. Ze waren allebei al achter in de 60. Maar ze hadden ook nog een ongehuwde zoon Marinus in huis, die ze voor bakker wilden laten leren. Zo rond 1827 hadden ze in huize van Oeveren contact opgenomen met Gerardus Maas, een bakker uit Roosendaal die ze al eerder hadden ontmoet. Ze kwamen met hem overeen om een poosje naar Flupland te komen om hun zoon Marinus in het broodbakken bij te staan, maar vooral ook om hem de kneepjes van het vak te leren. Van mei tot augustus 1827 werd de 57-jarige Brabantse bakker bij de familie van Oeveren in huis genomen. Blijkbaar was dat goed bevallen. Gerardus was Rooms Katholiek, maar ze hadden afgesproken dat ze elkaar in hun geloofsbeleving zouden respecteren.

Kort nadat Marinus de samenstelling met de juiste ingrediënten voor het deeg om een goed brood te kunnen bakken onder de knie had, leerde de Brabander hem nog het bakken van beschuit en koek, die in een goed afgesloten blikken bus bewaard, lang vers bleef. Het stoken van de oven met de takkenbossen ging Marinus ook al goed af. Vader Abraham en zijn zoon waren erg tevreden met de manier waarop Gerardus hem in betrekkelijk korte tijd het broodbakken had geleerd. De leermeester van Marinus twijfelde er niet aan. De klanten zullen beslist op het heerlijk vers gebakken brood van zoon Marien afkomen in de kruidenierswinkel van vader Van Oeveren. Na een hartelijk afscheid keerde de ingehuurde knecht in de loop van augustus 1827 weer terug naar Roosendaal.

Marinus was al enkele tijd zijn eigen gang gegaan. Op bepaalde dagen rinkelde de wekker al vroeg om de oven te stoken. Heel vroeg in de ochtend kringelde de rook uit de schoorsteen van de oven. Kort daarop volgde de heerlijke geur van het versgebakken brood. Maar tussen de bedrijven door had Marinus ook nog andere dingen aan zijn hoofd. Al enige tijd geleden had de jonge bakker kennis gekregen aan een jonge dochter, zoals ze die toen noemden, te Bruinisse. De contacten waren gaandeweg steviger geworden. Briefwisseling, schrijven was niet zijn sterkste kant, maar tussen de bezoeken door een kort briefje, dat met de bode kon worden meegegeven, werkte verhelderend. Bovendien, het stimuleerde de

genegenheid. Er ontstond tussen die twee een betrekking, die toch wel meer in zich had dan gewone vriendschap. Ze kwamen na een tijd van verkering met elkaar overeen dat ze samen door het leven konden. Dat alles was natuurlijk zijn ouders niet ontgaan. Vooral met zijn moeder had hij zijn vriendschap en de betrekking die ze tot elkaar hadden al besproken. Regelmatig bracht Marinus een bezoek aan het meisje te Bruinisse en ze was nu ook al enkele keren in het het woon/winkelpand van de ouders Van Oeveren in de Voorstraat geweest. Eerst op kennismakingsbezoek en kort daarop legden zoon Marinus en Helena Hendrika van den Berge hun plannen open en bloot op tafel. Met zijn vader had hij al eerder een diepgaand gesprek gevoerd over zijn toekomstplannen. Begrijpelijk, de ouders hadden zich daarin verdiept. Vader wist dat er aan de overzijde van de Voorstraat, dat is nu huis nummer 8, woonruimte vrij zou komen. Daar werd door de twee oudjes diepgaand over gesproken en nu ze wisten dat de keuze van Marinus goed doordacht was. Het hield hen dagelijks bezig.

Voorstraat 8

Nu Marinus van Oeveren woonruimte aan de overzijde van de straat op A 25 had, thans Voorstraat 8, was de aanvraag voor het oprichten van een bakoven weer bij de gemeente aangevraagd. Er moest natuurlijk weer ontheffing worden gevraagd. De brief van Marinus was nu gedateerd op 8 mei 1827 waarin hij vroeg om bij dit huis het beroep van broodbakker te mogen uitoefenen. Kort daarop werd het aangeplakt op het publicatiebord van de gemeente.

Het was intussen in het dorp bij iedereen bekend dat de zoon kruidenier Van Oeveren trouwplannen had. Het werd al verteld dat de twee tegenover zijn ouders gingen wonen op A 25. Eind december 1827 werd het in de Hervormde dorpskerk afgelezen dat Marinus van Oeveren en Helena Hendrika van den Berge te kennen hadden gegeven dat ze op 19 januari 1828 in het huwelijk zouden treden. Hun kerkelijk huwelijk zou plaats vinden in de Hervormde kerk. Mogelijke bezwaren tegen het huwelijk konden worden ingebracht bij de kerkenraad.

Helena van den Berge had al kennis gemaakt met de overbuurvrouw Sara Dorst, die met Jacobus van Nieuwenhuizen was getrouwd. Zij waren in 1823 getrouwd en hadden een zoontje Marinus van drie jaar. Sara had haar het hele huis getoond. Daar was Helena mee ingenomen. Glunderend had ze tegen haar aanstaande schoonmoeder verteld over de gastvrijheid die ze in hun toekomstige woning had ervaren. Sara had haar verteld dat ze nu buiten het dorp op een boerderij gingen wonen. Naar de hofstede van haar schoonouders aan de Zuidoost. Op de boerderij "Steene Poort" woonden ze. Haar schoonouders. Hermanus van Nieuwenhuizen en Metje Verkouteren hadden besloten het wat rustiger aan te gaan doen. Sara zag er wel een beetje tegenop, maar schoonmoeder Metje had haar al gerustgesteld. Ze hoefde zich niet zo ongerust te maken over het werk in de huishouding en de boerderij. Daar was een dienstbode voor op de stee en als het nodig was kwam er ook een kindermisje. Sara was ingenomen met het gesprek dat ze met de jonge dame, de toekomstige

echtgenote van overbuurman Marinus had gevoerd. Ze kon niet nalaten om haar aan de buitendeur nog mee te geven dat het brood dat Marinus bakte zo heerlijk van smaak was. Buiten op de stoep wees Sara haar nog even naar de zeedijk. 'Bijna op het einde, naast de pastorie van dominee Everaers, daar wonen mijn ouders. Dat zal ik missen Helena. Soms voor de middag, maar ook na de middag nog een poosje, loop ik met de kleine Marinus naar mijn moeder om een kommetje koffie. Weer eens even bijpraten met moeder en onderweg nog een praatje, dan was je weer op de hoogte van de dagelijkse dingen'. De ouders van Sara: Marinus Dorst en Jacoba

Stoutjesdijk hadden een landbouwbedrijf en woonden in de Voorstraat naast ds. S.J. Everaers. De landbouwschuur met het rieten dak stond achter de woning, maar dan aan de overzijde van de Achterweg. Helena had op haar beurt ook haar ervaring aan de overkant tegen haar aanstaande schoonmoeder verteld. "Aangenaam hoor, ik ben er blij mee dat je kennis hebt gemaakt met Sara. Ik wist het al, het is een lieve vrouw en ik hoop dat je het met de andere burens ook goed kunt vinden".

Nieuwe bakkerij

Jacobus van Nieuwenhuizen en Sara Dorst hadden eind december de spulletjes zorgvuldig ingepakt. Een van de knechts had op de boerderij aan de Zuidoostzijde zijn

meest betrouwbare paard voor de schone boerenwagen gespannen en had het in de Voorstraat zo dicht mogelijk bij de toegangsdeur van de woning neergezet. Metje Mol, de toenmalige dienstbode op Steene Poort was meegekomen om alles zo zorgvuldig mogelijk neer te zetten op de wagen. De knecht had de bodem en de zijborden van de boerenwagen met stro en kleden bedekt om schade aan de spulletjes te voorkomen. Toen alles was opgeladen hadden ze afscheid genomen van de burens en had Sara op de hangbank naast de knecht plaatsgenomen. Dienstbode Metje Mol had met de kleine Marinus op de wagen een beschut plekje gevonden. Als alles naar wens zou verlopen konden ze met de jaarwisseling van 1827 naar 1828

gezet zijn op de boerderij waar Jacobus van Nieuwenhuizen na vader Hermanus de leiding op zich zou nemen.

Marinus van Oeveren en Helena van den Berge konden toen beginnen om de woning waar ze na hun trouwen zouden intrekken in orde te brengen. Zoals dat nu nog gebeurt, zal ook toen alles wel een schoonmaakbeurtje hebben gekregen en gemeubileerd zijn.

Vrijwel zeker was het dat ze de helft van het woonhuis tot hun beschikking kregen. Een gedeelte van het pand werd toen ook nog bewoond door het echtpaar Johannes van de Ree en Johanna Reijngoudt met hun kinderen Maatje en Kaatje. Ook de moeder van Johanna, dat was Kaatje den Braber (1754-1827) woonde nog bij haar dochter in. Om te beschrijven hoe men toen, bijna 200 jaar geleden, zich moesten behelpen in en om de woning, zijn we aangewezen op de literatuur. Dat er een groot verschil was tussen de gegoede stand en de arbeidersgezinnen is alom bekend. Wij weten van onze ouders en grootouders nog wel hoe ze zich in het begin van de vorige eeuw moesten behelpen. Gaan we dan nog verder terug dan kunnen we ons indenken dat de mensen zich toen met nog minder voorzieningen moesten behelpen.

Trouwen in het dorpsregthuys

Het was op zaterdag 19 januari 1828, dat Marinus en Helena zich naar de herberg van Jozef van Nieuwenhuizen en zijn gelijknamige vrouw Lijntje van Nieuwenhuizen begaven. Deze herberg kreeg later

de naam “de Druiventros”. Hier had het gemeentebestuur een kamer tot haar beschikking die dienst deed als het zogenaamde ‘Dorpsregthuijs’. Vergezeld van ouders en getuigen werd daar het burgerlijk huwelijk gesloten. De getuigen waren: Jeremias van Oeveren, 52 jaar, hij was een neef van de man en landbouwer op Hollands Hoeve, Cornelis Geense, 33 jaar, timmerman, Damis Everaers, 24 jaar, particulier en Hendrik IJzerman Snoodijk, 33 jaar, schoolonderwijzer. De getuigen waren niet altijd familie van het bruidspaar. Ze verzochten meestal burens of kennissen en ook wel familieleden van de bruidegom en van de bruid waarvan ze wisten dat ze goed konden schrijven. Zij moesten immers ook de huwelijksakte voorzien van hun handtekening. Het was toen namelijk geen uitzondering dat men niet had leren schrijven en dus ook niet konden tekenen. Vooral moeders, maar ook soms wel eens een vader, gaf de ambtenaar te kennen dat hij het schrijven niet had geleerd. Dat werd dan in de akte vermeld. Het kerkelijk huwelijk zal vrijwel zeker de dag daarop hebben plaatsgevonden.

Met het huwelijk van Marinus Oeveren en zijn nog betrekkelijk jonge vrouw Helena –ze was nog maar negentien- achter de toonbank brak er voor het echtpaar een boeiende tijd aan. Ook voor de bewoners van het dorp was het een verandering. Aan de ene kant van de straat kon men voortaan in de winkel op de hoek, bij vader Abraham van Oeveren voor de

kruidenierswaren terecht. Aan de overkant stookte zoon Marien al vroeg de oven om de klanten het vers gebakken brood over de toonbank te schuiven. Vrijwel zeker was hij de eerste warme bakker op het dorp die zijn klanten van vers brood, beschuit en koek kon voorzien.

Terwijl bakker Van Oeveren zich elke morgen al vroeg met de takkenbossen over zijn achtererf naar de bakoven repte om zijn oven warm te stoken is zijn vrouw Helena bezig met het brooddeeg. Een goed recept is erg belangrijk. Dat had hij zijn vrouw al geleerd. De ingrediënten mogen niet afwijken. Maar daar hoefde bakker Marien zich niet druk over te maken. Zijn vaardige jonge vrouw wist de samenstelling van het brooddeeg precies. Of het nu bruin was of wit, zij had zich daar dusdanig in verdiept, het stond in haar geheugen gegrift. En mocht ze iets niet precies weten, de recepten had ze bij de hand.

Het tarwebloem kwam van molenaar Willem Meijer, gebuild of ongebuild. Was het puur, dus ongebuild, dan zaten de zemels er nog in. Daar werd het volkoren tarwebrood van gebakken. Was het meel tijdens het malen door de buil gegaan, dan kwam er fraaie witte bloem uit de schuif van de buil in de meelbaal bij molenaar Meijer terecht. Daar werd het wittebrood van gebakken. De ingrediënten die nog moesten worden toegevoegd, waren meestal het ‘geheim van de smid’, in dit

geval van de bakker. Het brood van Marien van Oeveren zal beslist ook wel door de boeren uit het buitengebied zijn geprobeerde. Zij hadden wel een eigen bakoven, maar het nieuwe brood van de dorpsbakker, daar moesten ze het hunne van weten. Ze zullen het vast en zeker hebben geproefd. Al voor de zon in het oosten boven de kim rees, lag het brood op de plank bij bakker van Oeveren. Helena was in de winkel waar de bel voortdurend rinkelde. Brood was het hoofdvoedsel. In het volmaakte gebed wordt immers gevraagd om het dagelijks brood. De arbeiders op het land en ook de vrouwen die dagelijks met het huishouden en de kinderen bezig waren en daarnaast ook nog op het land, ze raasden van de honger. Het verse brood gaf de werklieden weer kracht om de zware arbeid aan te vangen. Met een flink gevulde knapzak gingen ze dagelijks op stap. Helena had het ook al tegen dezen en genen vertelt dat ze in verwachting was. Als de beste kon ze met haar klanten het gesprek aangaan. Voor iedereen had ze een woord.

Het bezoek van de bakker uit Flakkee

Damis hoorde wel eens van zijn vader hoe het bakker Marinus van Oeveren en zijn vrouw vergaan was nadat ze waren getrouwd. Damis was daar immers als getuige aanwezig geweest. Daar bleef hij voortdurend van op de hoogte. Vader Everaers wist dat hij de gang van zaken bij zijn collega bakker op Flupland op de voet volgde. Was het allemaal goed ver-

Uitg. S. Ochtman & Zoon, Zierikzee. 17534

Haven te St. PHILIPSland.

lopen met het beginnen van de broodbakkerij in de Voorstraat? Damis vernam van zijn vader dat het goed ging. Maar hij dacht er sterk over na om bij gelegenheid een bezoek te brengen aan zijn ouders en vanzelfsprekend ook aan zijn collega Van Oeveren. Hij wilde graag van dichtbij zien hoe ze het maakten in de broodbakkerij. Kort daarop, hij had het met zijn baas afgesproken, deed de gelegenheid zich voor om een overtocht te maken naar het eiland Sint Philipsland, dat door het Krammer en het Slaak werd afgescheiden van Flakkeesland. Nadat hij een bezoek aan zijn ouders had gebracht, spoedde hij zich over de Voorstraat naar de broodbakkerij van Marien van Oeveren en zijn vrouw. Het werd Damis duidelijk dat het om een beginnende broodbakkerij ging, maar dat hinderde niet. De opzet was goed en over de klandizie hadden ze geen klagen. De mannen hadden nogal wat met elkaar te bespreken, waar ook ruim de tijd voor werd genomen. Na het gesprek was ook Helena nog aangeschoven. Ze vertelde over de winkel, de klanten en over het werk in bakkerij. Ze deed haar werk met plezier. Vooral de omgang met de klanten, ze genoot ervan als ze in de winkel kwamen. Steeds was er weer stof tot gesprek. Je wint daarmee het vertrouwen van de klanten. De een had dit beleefd, de ander dat, maar ze vragen ook je vertrouwen omdat ze niet iedere week aan hun

verplichtingen kunnen voldoen. Er kwamen ook klanten die niet meteen konden betalen. Damis was er mee in zijn schik nu hij gehoord en gezien had hoe de dorpsbakkerij van Van Oeveren voor slechts een straatlengte inwoners floreerde.

Damis ging naar huis met het nieuws dat Helena in blijde verwachting was. Ergens in november zou de kleine geboren worden. Hij beloofde Marien en Helena een volgende keer zijn toekomstige vrouw mee te brengen.

De laatste maand van de zwangerschap was zwaar voor Helena. Haar schoonmoeder Adriana Mol had haar gewaarschuwd. Dagelijks stak ze de straat een paar keer over om een praatje te maken. Als vroedvrouw had ze vanaf haar jonge jaren al veel kinderen op de wereld geholpen. Ook in de tijd dat ze in het dorpje De Heen, onder Steenbergen woonden had Adriana daar bekendheid mee verworven. Nu ze ook haar schoondochter begeleidde tijdens haar zwangerschap had ze haar op een bepaald moment gewaarschuwd het rustig aan te doen. Dat kon natuurlijk niet zonder hulp.

Damis Everaers

De oudste zoon van de Fluplandse predikant had, toen zijn vader in 1822 te Sint Philipsland predikant werd, meteen al plannen om broodbakker te worden. Hij

was toen nog maar 18 jaar. Op het kleine dorp was de mogelijkheid om in die richting een betrekking te vinden gering. In de vorige standplaats van zijn ouders, Stad aan 't Haringvliet ging Damis daarna zijn licht opsteken. Dat had tot gevolg dat hij daar aan de slag kon bij een broodbakker. Hij veranderde daarna nog een paar keer van baas. Steeds als knecht bij een broodbakker. In de nachtelijke uren liep hij al op en neer naar de klamp met takkenbossen om de oven warm te stoken. In de bakkerij leerde de knecht de kneepjes van het vak. Niet iedere bakkersknecht begon later zelf een bakkerij, maar Damis Everaers liep toch wel met plannen rond om in plaats van knecht later een bakkerijtje voor zichzelf te beginnen. Zijn grootvader had in Rotterdam ook al gepresteerd om een zaakje voor zichzelf te beginnen. In Sommelsdijk had hij blijkbaar een goede leermeester. Daar maakte hij dankbaar gebruik van. Sommelsdijk was de plaats waar hij een vaste betrekking naar zijn zin had gekregen. Damis kreeg in die plaats ook kennis aan een meisje.

Hij had haar al een aantal malen thuis gebracht en niet altijd ontging dat aan het oog van haar ouders Pieter Grootenboer en Neeltje Karon. Ze hadden hun dochter gevraagd hem een keer mee te brengen, zodat ze met de jongeman waar ze haar oog op had laten vallen kennis konden

maken. Adriana had er mee ingestemd. Nog dezelfde week fluisterde ze hem toe dat haar ouders haar hadden gevraagd hem mee te brengen om kennis te maken. "Dat wil ik wel hoor", zo had hij tegen haar gezegd. Ze spraken samen af om dat de zaterdag daarop meteen maar te doen. Het bezoek had Damis goed gedaan. Hij was er erg tevreden over, zo vertelde hij haar toen ze samen nog een wandelingetje maakten. Wat haar ouders betreft was ook alles naar wens verlopen. Een nette jongeman, beschaafd, zo op het oog heel bescheiden, hij maakte op haar ouders een indruk waaraan niets te wensen overliet. Zo hadden ze het later op de avond tegen hun dochter verwoord Alleen, ja, de leeftijd van hun dochter met die van de broodbakker, daarin was nogal wat verschil. Daar had dochterlief hun gelijk in gegeven, maar ze had gezegd dat ze om die reden de verhouding niet zou verbreken.

Naar Flupland

Het was inmiddels alweer een paar maanden geleden dat Damis Everaers een bezoek aan Sint Philipsland had gebracht. Hij had Marinus van Oeveren en zijn vrouw beloofd dat hij ze bij een volgend bezoek mee zou brengen. Tegelijk zou hij zijn aanstaande vrouw natuurlijk ook in de pastorie moeten voorstellen. Damis was de oudste zoon uit het eerste huwelijk van Ds. S.J. Everaers met Maria Loos. Uit dat eerste huwelijk zijn vier kinderen geboren. Zijn tweede vrouw was Barbara Vijzelaar, die hem ook nog tien kinderen schonk.

De zomer van 1828 vorderde. Over zijn laatste bezoek aan Sint Philipsland, zijn gesprek met broodbakker Marinus van Oeveren en diens vrouw Helena van den Berge had Damis uitvoerig gesproken met zijn Adriaantje, zoals hij ze steeds plachte te noemen. De broodbakker had namelijk tegen hem verteld dat het geen vaststaand feit was dat hij zijn beroep op de Voorstraat kon blijven voortzetten. In zijn familiekring bleken veranderingen op til te staan die ingrijpend voor hem zouden kun-

nen zijn. Officieel kon Marinus nog geen mededelingen doen, maar hij had Damis wel verteld dat er binnen nu en niet al te lange tijd helderheid zou komen in de verandering van zijn positie. Eensdeels vertrouwelijk, maar aan de andere kant had hij de zoon van de dominee toch aangezegd dat hij over een en ander serieus moest nadenken.

Het bezoek dat Damis aan Flupland had gebracht, het gesprek dat hij met zijn beroepsgenoot had gevoerd en de hartelijke woorden die hij daarna ook nog van zijn vrouw had aangehoord lagen bij de Sommelsdijkse broodbakker als een warm gevoel op het hart. Dat Helena in blijde verwachting was en dat hij haar had beloofd om bij een volgend bezoek zijn aanstaande mee zou brengen had hij haar ook al verteld. Bij het laatste had hij haar met nadruk gevraagd om dit met haar ouders te bespreken. Adriaantje toonde haar belangstelling en zou het bespreken. Ze wilde graag mee naar het dorpje waarover Damis haar al zo veel over had verteld.

De kennismaking

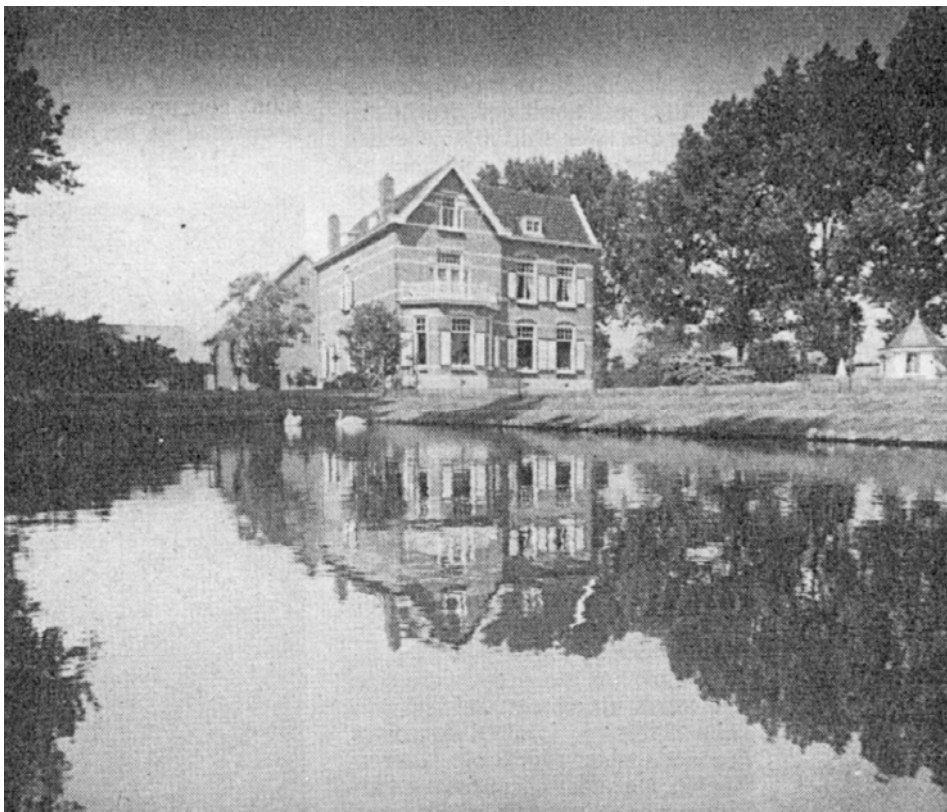
Of er toen een veerschipper was die de mogelijkheid bood om passagiers over te zetten over het Krammer van en naar Sint Philipsland is mij niet bekend. Misschien dat er een afspraak gemaakt kon worden met een vrachtschipper of beurtschipper die langs of vanaf die plaats voer om mee te varen. Er was vanaf Flakkee wél een veerdienst naar West-Brabant en ook naar

Schouwen-Duiveland. Maar om op Sint Philipsland te komen moest men dan een omweg maken. De ouders van Adriaantje hadden ingestemd met het verzoek van hun dochter om kennis te maken met de familie en de collega van Damis op Sint Philipsland. Ook nu had de knecht al met de Sommelsdijkse broodbakker overleg gepleegd. Graag wilde hij enkele dagen verlof om zijn familie in Zeeland te bezoeken. Zijn baas had er begrip voor, maar graag wilde hij van hem het juiste tijdstip weten, zodat hij zijn werk in de bakkerij daarop af kon stemmen. Damis Everaers liet er geen gras over groeien. Nog dezelfde week hadden ze met elkaar overlegd wanneer het voor beiden goed uitkwam. Het maakte eigenlijk niet zoveel uit, maar Adriaantje had, als ze het dan toch mocht zeggen, een voorkeur om in de laatste week van september naar zijn ouders te gaan. Ze stelde ook voor om er de zaterdag en de zondag in te laten vallen. Daarover werden ze het beiden eens. Ze zou het ook nog met haar ouders bespreken. Als zijn baas zich daar ook in kon vinden, dan kon Damis het plan om naar Sint Philipsland te gaan uitwerken. Denk eraan, je hebt echt niet zoveel tijd om alles te regelen hoor, vertrouwde ze hem toe toen ze die avond afscheid van elkaar namen.

In het ouderlijk huis

Het was op vrijdag 26 september 1828 toen de klopper op de deur viel bij ds. Samuel Jacobus Everaers in de pastorie

van de Hervormde gemeente, dat nu de woning Voorstraat 48 is. Best wel een beetje spannend, maar toen de deur werd geopend keek zijn 12-jarige zusje Agatha hem recht zijn ogen. Ze drukte zich tegen hem aan en zoende hem. Damis!, meer kon ze op dat moment niet zeggen, maar hij omarmde zijn zusje. Hij, de oudste zoon uit het predikantsechtpaar en zijn zusje Agatha. Voluit heette ze Agatha Johanna Margaretha. 'Maria Loos' heette de eerste vrouw van ds. S.J. Everaers. Na de geboorte van Agatha had ze niet lang meer geleefd. Na het onverwachte weerzien van haar broer wende ze zich tot Adriaantje. Damis stelde haar voor aan zijn zusje. Met een brede lach op haar gezicht schudde zij haar de hand en verzocht hen snel mee naar binnen te gaan. Ook daar was de ontmoeting hartelijk. Een uitgebreid bezoek zat er niet zo dikwijls in en nu hij het meisje waar hij kennis aan had gekregen had meegebracht was het natuurlijk helemaal een verrassing.

Damis raakte al snel in gesprek met zijn vader. Zes jaar was hij nu alweer aan deze gemeente verbonden. Opnieuw waren er weer kleine kinderen in het gezin. De tweede vrouw van de predikant was betrekkelijk jong toen ze met hem trouwde. Damis was maar drie jaar jonger dan zijn tweede moeder en groeide op in een kinderrijk gezin. Terwijl de kleintjes op de vloer en in de kinderstoel aan het spelen

waren stelde de 24-jarige Damis zijn toekomstige vrouw aan zijn ouders voor. Sinds dominee Everaers als predikant de gemeente van Sint Philipsland diende had Damis haast altijd op Goeree-Overflakkee gewoond. Bakker worden, dat was zijn ideaal.

Het bezoek dat hij nu met zijn aanstaande vrouw aan Sint Philipsland bracht had daar wel mee te maken, maar in alle openheid had hij dat niet met zijn vader besproken. Bij het vorige bezoek, dat hij kort geleden aan Flupland bracht was er nog te weinig openheid om met zijn geheim voor de dag te komen. Bij het huidige bezoek liet hij aan vader wel doorschemeren wat er in zijn hart leefde, maar het kwam er niet uit welke mogelijkheid er naar alle waarschijnlijkheid bloot lag. Wel vertelde Damis tegen zijn vader dat er met zijn vriend Marinus van Oeveren, die zich op het einde van de Voorstraat als broodbakker had gevestigd, steeds wel berichten werden gewisseld. Daar zouden ze deze dag op een geschikt moment een bezoek brengen. Het bezoek in de pastorie gaf Damis weer zijn oude vertrouwde bescherming, maar ook Adriaantje had het als heel hartelijk ervaren.

"Rustig aan doen hoor"

Diezelfde middag rinkelde de winkelbel ook bij broodbakker Marinus van Oeveren. Het was de bakker zelf die zich haastte om de klant op te vangen. "Daar sta ik

niet van te kijken, dat kon ik verwachten". Op enige afstand van de bezoekers beëindigde hij zijn snelle tred. Toen hij een stap vooruit zette om naderbij te komen hief Damis zijn platte hand op en hield hem voor zijn medebezoekster. "Dit is Adriaantje, ik heb ze gevraagd mij te vergezellen bij het bezoek aan mijn ouders. Bovendien, ik heb u de vorige keer beloofd dat ik bij een volgend bezoek mijn aanstaande vrouw mee zou brengen. Na die uitgebreide voorstelling gaf de bakker de vriendin van Damis de hand en heette ze welkom. Ook voor bakkers-knecht was er een stevige handdruk bij het bezoek aan zijn Fluplandse collega. Ik zal jullie voorgaan, zei hij, toen hij zijn gasten naar het woongedeelte begeleidde. Terwijl ze de woonkamer inkwamen voegde ook Helena zich bij de visite. Ze verontschuldigde zich. "Ik heb even op de rustbank gelegen". 's Morgens is het vroeg dag met het werk in de bakkerij en in de winkel. Nog een goede maand had ze te gaan. Haar schoonmoeder, vroedvrouw Adriana Mol had ze met klem aangeraden het rustig aan te doen en indien het mogelijk was tijdelijk hulp te nemen. Terwijl de mannen zich in het broodbakken over de afgelopen periode verdiepten, hadden de vrouwen het druk over de huishouding en de positie van Helena waar ze zojuist over gesproken hadden. "Ik ga voor een kommetje thee zorgen" zei Helena, terwijl ze een keteltje water op een haar stelletje plaatste. Toen ze weer plaats nam naast Adriaantje vertelde ze haar dat ze de laatste tijd zo'n last had van haar been. Ze had chirurgijn Adriaan de Wilde al geraadpleegd die bij dominee Everaers in de kost was. Hij had haar aangeraden een windsel rond haar been te doen en, zoals haar schoonmoeder ook al had gezegd: "Rustig aan doen hoor". Terwijl Helena de gasten een kommetje thee en een stukje kruidkoek voorzette waren de mannen in druk gesprek verwickeld.

"Een voorlopige ontwikkeling"

Het vorige bezoek van Damis was maar heel kort geweest. Onverwachts, maar toch had Marinus toen al even de tijd genomen om aan Damis te verklappen dat hij in een onverwachte ontwikkeling was beland. "Met zekerheid kan ik je nog niets zeggen Damis, maar ik wil je dit niet onthouden. "In de loop van volgend jaar zal de boerderij "De Hollandsche Hoeve" die al sinds 1770 eigendom van onze familie is worden verkocht. Een neef van mijn vader zit nu nog op de boerderij,

maar het is onzeker of hij daar op blijft. Ik ga je nu wat zeggen, maar dat moet je nog niet aan de grote klok hangen hoor. Het is niet uitgesloten dat ze een beroep op mij doen om hem op te volgen". Marinus wilde Damis deze ontwikkelingen niet onthouden. Ze hadden al meer met elkaar gepraat en Marinus wist natuurlijk dat Damis het bakkersgebeuren op Flupland op de voet volgde. Als er een mogelijkheid zou komen zou hij graag zelf een eigen broodbakkerij beginnen. Daarom had Marinus zich voorgenomen om hem in een vroeg stadium hierop attent te maken. Uiteraard, dat was bij Damis overgekomen alsof er een wereld voor hem open ging. Maar goed, "een voorlopige ontwikkeling" zo had Marinus gezegd en daarom zaten ze nu in de laatste week van september 1828 opnieuw aan tafel.

Jacob van Oeveren (1744-1805), die op 29 maart 1770 getrouwd was met Maria Dorst (1741-1818), kocht de hofstede van Juffrouw Maria van Trigt, de weduwe van Izacq van Hekke. Jacob en Maria kregen op deze boerderij elf kinderen waarvan er vijf op heel jonge leeftijd zijn gestorven. Hun derde kind was dochter Pieterella, die in 1797 met Marinus Mol, een zoon van de schout trouwde. Zij werd boerin op de hofstede aan de Noordelijke zeedijk die later de bekende naam "Broedershof" kreeg.

"Oom Jeremies", zo noemde Marinus van Oeveren de neef van zijn vader, die landbouwer was op de boerderij aan de Luijster. Jeremias van Oeveren (1776-1848) trouwde te Steenberg met de dochter van een herenboer: Rebekka van Nieuwenhuizen (1786-1822). Zijn oom was nu weer al zes jaar alleen. Zijn vrouw Rebekka was al op haar 36ste gestorven. Oom Jeremies en tante Rebekka hadden geen kinderen gekregen. "Dat vind ik wel jammer", had hij wel eens tegen zijn neef gezegd. Dagelijks kwam Marinus met zijn broodwagen op de hofstede. Naast enkele inwonende familieleden waren er op de boerderij ook inwonende knechts en dienstboden. Marinus was er zeker van. Als de diensbode aan zijn wagen kwam, dan was zijn mand vol met de broden, beschuit en koek, die hij in de keuken moest afleveren. Als de koffiepot stond te pruttelen deed de bakker nog gauw een bakje mee bij oom Jeremies op de hofstede. Nadat hij dat had genuttigd, had hij altijd nog wel een grapje tegen de dienstbode. "Ik gae wêê Dientje, van de wind kunne mu nie leve". Door de deur met het

klinkstel te openen riep ze Marinus nog een goeien dag toe. Terwijl de hit met zijn voorvoet door de grind krabde pakte hij de teugel en beval hem met een: 'vort Piet, nae den diek' om naar de volgende boerderij te gaan. Oom Jeremies was al twee keer bij hem geweest om over allerlei zaken te praten. Hij werd steeds op de hoogte gehouden over de laatste ontwikkelingen in de familie. Daarom waren Damis en Helena deze middag ook op de Voorstraat aangeschoven.

Jeremias van Oeveren

Damis en Marinus waren nog druk aan het onderhandelen. Het ging over de hofstede van zijn oom Jeremias van Oeveren. Het was een neef van Marinus' vader. Er zou binnen korte tijd een verandering plaatsvinden op de grote boerderij aan de boorden van de Luijsterkreek. Jeremias was op de boerderij van zijn ouders als landman opgegroeid. Nadat hij de school bij de Hervormde dorpskerk had doorlopen werkte hij met de arbeiders en reed hij bij de knechts met de paarden om de vette klei, waaruit de landerijen bestonden, te bewerken. Maar naarmate zijn vader ouder werd ging hij zich meer bemoeien met de veestapel, de paarden en het bouwplan. Hij had niet alleen veel inzicht in het werk op de boerderij, maar naarmate hij ouder werd bleek dat Jeremias van Oeveren zich ook in het bestuurlijke vlak ging interesseren. Vanaf 1820 werd hij gemeenteraadslid. Toen landbouwer Marinus Dorst, boer op de "50 gemeten achter het dorp", in 1837 burgemeester van Sint Philipsland werd, kreeg hij Jeremias van Oeveren en Adriaan van Dijke van "Bouwlust" als assessors (wethouders) naast zich. Daarnaast was Van Oeveren ambtenaar van de burgerlijke stand. De landbouwschuur van Dorst stond in de Achterweg, precies achter zijn grote woning aan de Voorstraat, waar Johan en Heleen Ligtdag nu wonen. De boer woonde naast ds. Everaers. Marinus Dorst was de kleinste boer van het eiland. Hij had zijn land achter het dorp, dus het zogenaamde Karreveld tot aan de scheidslijn met Bouwlust. Verder had hij nog een paar kavels grond in de "Lange Wenden", ten noorden van de weg. Toen hij naar de functie van burgemeester had gesolliciteerd werd hij voorgedragen. De vertrouweling van de Commissaris van de Koningin had hem gehoord en diens advies was zodanig dat wat hem betrof Marinus Dorst als burgemeester van Sint Philipsland kon worden aangesteld.

Toen Jeremias van Oeveren in 1828 landbouwer was op Hollands Hoeve was de boerderij het gezamenlijk eigendom van de erfgenamen van zijn ouders, onder wie hijzelf. Deze erfgenamen besluiten in 1829 de boerderij te verkopen. Het was op een openbare verkoping waar de notaris en de afroeper het hoogste bod uitbracht. De nieuwe eigenares werd Adriana van Oeveren, de zus van bakker Marinus, die samen met zijn vrouw Helena van den Berge de bakkerij exploiteerde op het huidige adres Voorstraat 8. Adriana van Oeveren was sinds 18 december 1825 weduwe van Pieter van Dijke Johzn. Zij legateert de hofstede "Bouwlust" in 1831 aan de neef van haar man: Pieter Adriaanszoon van Dijke, die later bekendheid kreeg als oefenaar en predikant van de Afgescheiden gemeente te Sint Philipsland.

"Een samenraapsel van gegevens" zult u zeggen als u de hierboven genoemde tekst hebt gelezen. Dat is ook zo, maar ik heb ze uit bronnen gehaald die betrouwbaar zijn. Ik heb ze ook genoemd omdat ik ze nodig heb voor de rest van mijn verhaal. Ik verzoek de lezers dit even op de koop toe te nemen.

"Niet tot elke prijs"

Daarom gaan we eerst nog snel even terug naar de gesprekken die de bakkers en hun partners op 26 september 1828 met elkaar voerden. We laten de bakkers met elkaar de toekomstige plannen bedisselen. Maar laten we vooral ook luisteren wat Helena en Adriaantje elkaar te vertellen hebben. Helena praat natuurlijk al wat verhelde-rend tegen Adriaantje over wat er zoal in de lucht hangt bij de familie.

"Ik moet het eerst nog zien", zo had ze Damis al verschillende keren gezegd. "Wacht nu eerst maar af tot je Marinus hebt gesproken, misschien weet hij wel meer", zo had Adriaantje geprobeerd. "Het duurt nu ook niet zo lang meer, dus laten we maar geduld hebben. We weten in ieder geval dat Jeremies iemand op de boerderij wil die de traditie voortzet. Het zou toch jammer zijn als er een vreemde op de boerderij kwam". Verder kon Helena nu niet gaan en stelde hem voor om maar rustig af te wachten waar Marinus en Damis mee voor de dag komen.

"Ik ben toch benieuwd of je dat volhoudt Helena, hoe lang heb je nu nog te gaan"? "Begin november, zo heeft mijn schoonmoeder becijferd, is het de tijd dat ik uitgerekend ben". De aanstaande vrouw van Damis had al een plannetje bedacht,

maar hield dat nog even voor zichzelf. Nadat ze de warme maaltijd hadden gebruikt werd er die avond door het viertal nog verder gepraat. Ook over wat Marinus en Damis hadden besproken. Oom Jeremies was bij Marinus en ook bij zijn vader in de kruidenierswinkel aan de overzijde van de straat geweest om de laatste ontwikkelingen over de boerderij te bespreken. Men was vooral tevreden dat de familieleden zich eenstemmig uitspraken om de boerderij in de familie Van Oeveren te behouden. Vooral Jeremias van Oeveren, de weduwnaar die thans landbouwer was op de boerderij aan de oever van de Luijsterkreek beloofde zich in te spannen om aan deze wens gestalte te geven. Hij vertelde er wel bij dat dit niet tot elke prijs mogelijk was.

Tussen Marinus en Damis was er die middag nogal wat besproken. Tot nu toe had Marinus over bepaalde dingen niet kunnen spreken. Maar nu hij deze week door oom Jeremies was ingelicht kon hij daarover met zijn collega uit Sommelsdijk van gedachten wisselen.

Al tijdens een eerder bezoek had hij zich een beetje onvoorzichtig laten ontvallen dat hij een vraag om boer te worden, niet zomaar naast zich neer zou leggen. Daar had Damis van opgekeken. Maar tegelijk had hij van zich afgezet dat hij ooit zo'n verzoek zou krijgen. Nu lagen de kaarten echter anders. Nu was er een niet geringe kans dat hij gevraagd zou worden om binnen afzienbare tijd met zijn vrouw zijn

intrek te nemen op de boerderij waar nu oom Jeremies van Oeveren heer en meester was. Met nadruk had hij deze middag tegen Damis gezegd dat hij zich deze kans niet zou laten ontglippen. "Het blijft nog wel tussen ons, er mag echt nog niets over uitlekken Damis. Als het op de straat komt kan het in je eigen nadeel werken". Zo na had Marinus vanmiddag het vuur aan de schenen gelegd bij Damis. Samen hadden ze de werkruimte waar Van Oeveren het deeg kneedde en op het werkblad sloeg nog bekeken. De oven was eenvoudig, berekend op een beperkt aantal klanten, maar toch leverde hij voor de beginnende bakker voldoende capaciteit. Damis had alles goed in zich opgenomen en gaf Van Oeveren een compliment voor zijn werkwijze. Terwijl ze naar buiten stapten schopte de hit met zijn voorvoet tegen de onderdeur van zijn eenvoudige stal. Dat was bij wijze van groet, want hij wist dat zijn baas hem zou aanhalen en nog beter dat hij iets van zijn baas kreeg. Ook hier gaf Damis zijn ogen goed de kost.

'dat ik bij jouw blijf zolang het nodig is'

Adriaantje had er bij Damis op aangedrongen om zijn plan voor het bezoek aan Flupland vroegtijdig uit te stippelen. "Niet op de lange baan schuiven". Daar had ze gelijk in gehad. Ze was nog maar zeventien en daarmee zeven jaar jonger dan haar toekomstige levensgezel, maar er zat een willetje in de jonge dochter, waar Damis kennis aan had gekregen.

Ze had deze middag, terwijl ze in broodbakkerij en de tuin bezig waren toch wel indringend met Helena gesproken. Ook in haar probleem had ze inzicht. "Hoor eens!", zo had ze tegen Helena gezegd, "zo doorgaan tot je kindje geboren wordt is onverantwoord. Het staande werk in de bakkerij en achter de toog is te vermoeiend en zou je dat blijven doen, dan vraag je om problemen". Helena gaf haar daar wel gelijk in, maar ze wist ook meteen geen oplossing. "Mijn schoonmoeder zou graag willen, maar dat mensje is ook al bijna 70 jaar. Ik kan dat van haar niet vergen", zo zei Helena tegen de nog jonge vriendin van de bakker.

Weer viel Adriaantje haar in de rede: "Ik heb je gezegd dat je op deze manier zelf om problemen vraagt. Ik heb al flink na zitten

denken hoe we je hulp kunnen bieden. Als Damis met je man straks binnenkomen zal ik voorstellen dat ik bij jouw blijf zolang het nodig is. Natuurlijk moeten we het eerst bespreken, maar daar heb ik niet zo'n zwaar hoofd in. Daar worden we het wel over eens. Ik weet zeker dat mijn ouders daar ook geen probleem van zullen maken". Helena keek haar meteen recht in de ogen en wist ineens niet hoe ze zich uit moest drukken tegenover de verloofde van Damis. Ze was zelf ook nog maar negentien, en dan nu opeens dat aanbod van het meisje dat nog twee jaar jonger was dan zij, ze kon een traan die uit haar ooghoek rolde niet bedwingen.

De mannen waren nog even in gesprek over de burens. "Hier woont dijkbaas Piet Reijngoudt en zijn broer Cent, die getrouwd is met Maria Verwijs. De dijkbaas is nooit getrouwd geweest. Hij is een kleinzoon van Schout Marinus Reijngoudt, die dit huis gekocht heeft. Zij wonen in de kamer aan de straatzijde. Maar in het achterhuis woont zijn neef Cornelis, die getrouwd is met Janna Faasse.

Cornelis is kleermaker, ze hebben 8 kinderen. Ja Damis, zo gaat dat hier, weinig woonruimte in het dorp, maar veel gezinnen in betrekkelijk kleine woningen. Van Pieter de dijkbaas had ik vergunning nodig om een stookplaats voor de oven op te richten. Van hem heb ik de volle medewerking gekregen. Aan deze kant woont Jan van der Vliet, wijzend naar het kleine huisje aan de noordzijde, de rich-

ting van de kerk. Ook hij was ons ter wille bij het oprichten van de broodbakkerij. Ze zeggen wel eens: “een goede buur is beter dan een verre vriend”, maar reken er maar op dat dit gezegde waar is Damis. We hebben nooit geen moeite met de burens”. De schemer ging vallen toen Marinus vroeg mee naar binnen te gaan.

Na de maaltijd pakte Marinus de bijbel

“Hoe is het hier?” vroeg Marinus, nadat hij de deurknop voor Damis omdraaide en opende. ‘Eêl hoed ôôr’ klonk er uit beider mond. ‘We kunnen het goed mee mekaere vinde’, zei Adriaantje, terwijl ze de arm van Helena vasthield. We hebben het echt gezellig gehad, zo voegde Helena er nog aan toe. Het duisterde al een beetje toen ze naar de platte buiskachel liep om een paar stukjes wasgoed van de roede te halen. De waterketel liet zijn ruisend geluid horen. Zullen we een kommetje koffie doen? Zo vroeg Helena aan haar man en de gasten. Ja, daar waren ze allen voor in. Zowel voor de vrouwen als voor de mannen was het spannend geweest.

Ze zette zich neer tussen het zijraam en de kachel om met de koffiemolen tussen haar knieën de benodigde koffie te malen. De koffie in de pot, het aan de kook gebrachte water erop gegoten en in een mum van tijd verspreide de heerlijke geur zich door het woongedeelte. Zullen we er meteen de boterhammen bij opeten?, vroeg Helena. Ja, het was nu toch een beetje verwarrende dag laten we dat maar doen, ik heb er honger van gekregen. Daar konden de gasten zich in vinden. Helena had die morgen net ribbetjes van het varken gekookt. Met de reuzelpot en een stuk leverworst onthaalde ze haar gasten aan de gedekte tafel. Nadat Helena de koffie had ingeschonken en naar behoefte van melk en suiker had voorzien pakte Helena het bord met de opgebakken ribbetjes en zette

ze op tafel. “Me kunne beginne Merien”. Hij lichtte zijn pet en terwijl hij die voorhield deed hij een gebed voor de maaltijd. Na de maaltijd pakte Marinus de bijbel van de plank naast de schoorsteen. Dat waren we thuis gewend en die gewoonte hebben we overgenomen. Hij las psalm 23 en ging daarna de gasten voor in dankgebed. Het had hun goed gesmaakt, daar waren ze het over eens.

Toen er na de maaltijd nog wat nagepraat werd wilde Marinus van Damis weten of er nog vragen waren. “Nee Marinus, je hebt mij uitvoerig ingelicht en ik ga je nu niet meer lastig vallen met zaken die hopelijk later aan de orde komen. Ik ben tevreden”. Wel wil ik nog even zeggen dat we voor onze komst hadden afgesproken de zondag over te blijven. Ik vraag me nu af Adriaantje of we dat wel moeten doen, nu ik al zo’n verhelderend gesprek met Marinus heb gehad. Kunnen we onze terugkeer niet beter wat inkorten? Wat denk jij daar van?” Ze keek hem even recht in de ogen en stelde voor om dat eerst nog met zijn ouders te bespreken. “En bovendien Damis, ik heb vanmiddag met Helena gepraat en daarover wil ik het nu nog even hebben. Ze staat met haar rug tegen de muur. Ze heeft de chirurgijn gehad en ook haar schoonmoeder die vroedvrouw is geweest en al veel kindertjes heeft gehaald. Ze zeggen beiden hetzelfde. Helena is over een maand uitgerekend en ze mag haar ene been niet te veel belasten. Beter zou nog zijn er in de laatste maand van haar zwangerschap zo veel mogelijk rust mee te houden. Ze moet er ook een windsel aan, zo heeft de geneesheer gezegd”. Misschien verbaasd het je, maar ik heb aangeboden haar te helpen. We moeten hier bijspringen en ik wil hierover jouw mening”, zo gaf ze Damis te kennen. “En ook bakker Van Oeveren moet dat natuurlijk goed vinden”. Met weinig woorden veel gezegd en het woord was nu aan de twee mannen voor wie dit voorstel volkomen onverwacht op hun dek viel.

“Dat getuigd van een lief karakter”

Damis had er niets op tegen, maar hij wilde in het kort toch wel weten hoe ze dit klusje ging klaren. Daar was Adriaantje al op berekend. “Hoor eens Damis, je had het er vanavond nog over om ons bezoek in te korten. Laten we proberen om morgen terug te keren, dan hebben we voldoende tijd om het met mijn ouders te bespreken –niet dat ik ongerust ben– maar ze moeten het goed vinden. Bovendien

moet ik kleding- en andere spullen mee nemen. Dat heeft enige tijd nodig. Als jij en Marinus het goed vinden, dan kom ik tot na de bevalling naar Helena. Ze kan mij dan nog even wegwijs maken in de winkel. De rest komt vanzelf”.

De beslissing ligt bij jullie. Terwijl Adriaantje haar verhaaltje deed sloeg de verbazing bij de mannen toe en Helena depte met haar zakdoek de tranen van haar wangen. Er hoefde niet veel meer over nagepraat te worden. Bij het licht van de kaarsen, kleedden Damis en Adriaantje zich om terug te keren naar de pastorie van ds. Everaers. Net voor de buitendeur op zijn hengen knarste gaf ze Helena nog een kus op haar wang. “Rustig aan hoor en welterusten”. Aan de arm met Damis liepen een 17-jarig meisje op deze donkere avond met weldoordachte plannen van de broodbakkerij van Marinus van Oeveren naar de pastorie van dominee Everaers door de Fluplandse Voorstraat.

Ze moesten daar nog even hun gewijzigde plan vertellen. Damis’ tweede moeder had de bedden voor haar pleegkinderen al klaargemaakt.

Ze vond het bijzonder lief van haar aanstaande schoondochter dat ze zo spontaan hulp had aangeboden bij de bakker. Haar man drukte daar zijn stempel nog eens op. “Dat getuigd van een lief karakter”, zo voegde de predikant eraan toe. Damis had nogal wat te bespreken met zijn vader. Die wilde natuurlijk ook wel weten hoe het ging met zijn werk in Sommelsdijk. Hij was er trots op dat zijn oudste zoon in de voetsporen van opa Everaers voortging. Damis had hem gezegd dat hij op Sint Philipsland de mogelijkheden om een eigen bedrijfje te beginnen, nauwlettend volgde. Maar over de onderhandelingen met Marinus van Oeveren repte hij nog geen woord. Er volgde nog een hartelijk gesprek tussen de ouders en de oudste zoon van de predikant, die in tegenstelling tot de vorige bezoeken nu zijn aanstaande vrouw had meegebracht naar de pastorie. In het schemeren van het kaarslicht bleven ze tot in de kleine uurtjes herinneringen ophalen. Damis was inmiddels 25 jaar en kon zich veel herinneren uit het gezin. Stad aan’t Haringvliet was de eerste standplaats van zijn vader. Hij deed daar op 7 juli 1805 zijn intrede met de tekst uit Efeze 6:19. Nee, daar herinnerde Damis zich niets van, maar wel dat hij daar opgroeide. Hij wist ook nog dat hij daar beroepen kreeg uit Hekelingen en ook nog uit Oudelande. En in 1821 nog een uit Simonshaven en Biert, zo vulde vader hem aan. Voor alle beroepen werd be-

dankt. “En toen kwam Sint Philipsland Damis, nu bijna al weer zeven jaar geleden. Je bracht al brood rond bij de mensen te Stad aan ’t Haringvliet. Aan die gemeente hebben we goede herinneringen over gehouden, maar daar is je moeder gestorven jongen”.

Dat lag bij Damis nog vers in zijn geheugen. Het was op 15 januari 1820 toen zijn

moeder Maria Loos is overleden. De dochter van Klaas Loos en Jacoba Zwartenburg was nog maar 40 jaar oud. Toch lieten ze blijken dat ze er blij mee waren dat vader een lieve en behulpzame vrouw aan zijn zijde had gekregen.

Zaterdagmorgen ging Damis al vroeg de oprit op naar de zeedijk. Vader had hem aangeraden eerst even bij Willem de Rooij in het dijkhuis te informeren. Misschien kan hij je helpen of weet hij iemand die de kant van het eiland Flakkee op moet. Toen hij de winkeldeur van winkelierster Elizabeth den Braber opende kwam de geur van vers brood hem al tegemoet. Voor haar klanten bakte ze ook dagelijks een aantal broden. Dat was koren op de molen van Damis. “Bakt u dat zelf mevrouw?” “Jazeker”, had Elizabeth hem geantwoord.

Een stookplaats in het dijkstalud

“Ier buuten an den diek e’k ’n stookplekke mee’n oventje. Iederen ochend doe me ’n oventje brôd bakke in op zaeterdag soms we twee ovens”. Je kunt ’t nooit vossen è menêêr. ’t Is vanochend hebakke. Elizabeth den Braber had hier een winkel-

tje, maar buitenshuis had ze aan het dijkstalud ook een stookplaats. Natuurlijk wilde hij een broodje van Lies kopen en nam tegelijk nog een paar andere boodschappen mee. Damis had er zijn schik in. Hij rekende af en vroeg of haar man er ook was. Ja, die was thuis en terwijl ze de deur van het kleine winkeltje naar het woongedeelte opende riep ze: Wullúúum!

“Zal ik het even bij Marinus zeggen” vroeg Damis. “Ja, dat moet je doen, dan zal ik de koffer pakken”. Binnen het half uur namen ze afscheid in de pastorie en wandelden ze over de havendijk naar de molen. Wullem stond ze bij de sluis al op te wachten en nam het stel mee naar zijn vaartuig. Een zacht briesje uit het zuidwesten hielp Willem om een beetje gang in zijn bootje te krijgen. We varen naar de Ouwe Tonge, zo zei hij tegen zijn passagiers, “Daar vinden jullie wel iemand die je naar Meneerse brengt”. “In orde hoor”, zei Damis, die van de schipper precies begreep wat hij bedoelde. De schipper stuurde zijn bootje vanuit het Slaak het veel bredere Krammer in, maar aan de horizon stak een kerktorentje en de rijen bomen al boven de dijk uit. Hij richtte zijn steven naar de opening in de dijk, waardoor hij de haven van Oude-Tonge kon bereiken.

Onderweg hadden Damis en Adriaantje het nog gehad over de tip van vader Eve-raers om eerst in het dijkhuis informatie te vragen. “Ja, die was goed en ook de ontmoeting met de vrouw in dat kleine winkeltje. Ze was de stenen vloer aan het afnemen met een sopje. Ze was in klederdracht. Ik heb ze nog een complimentje gegeven dat het zo heerlijk naar vers brood rook en zo schoon bij haar was. Dat brood bakte ze iedere morgen zelf bij haar huisje in de oven aan het dijkstalud. Je moet daar beslist ook nog eens wat gaan kopen”. Adriaantje vond deze ontmoeting bijna te mooi om waar te zijn.

Heb je er nu al over gedacht hoe je de reis naar Flupland volgende week gaat maken lieverd. Je bent dan alleen. Zullen we hem vragen of hij jouw volgende week woensdag hier komt ophalen?”. “Durf jij dat te vragen Damis? Is dat niet brutaal?” “Welnee, we betalen hem toch voor de reis”. Wullem minderde wat vaart en voer het kanaaltje in waardoor hij zijn passagiers bij de kade van Oude Tonge kon brengen. Hij voegde zich bij het tweetal. “Zal ik jullie aan de haven afzetten?” Damis knikte instemmend. Toen ze het havenkanaaltje waren ingevaren was het maar een snapje meer naar de haven van Oude Tonge. Bij het strekdammetje waar de haven begon konden ze afstappen. Dat lag wat lager. Hij legde een plankje van zijn boot naar het dammetje. Wullem stak zijn hand uit naar de jonge dame. “Pak m’n and mè vast” zei Wullem. Zonder kleerscheuren stonden ze even later beiden op de kaderand. We zien wel hoe we onze reis naar Sommelsdijk vervolgen. Maar we willen eerst met u afrekenen, wat

krijgt u van ons?” Weer pakte Wullem aan de luif zijn schipsperspet van het hoofd en krabde zich achter het oor. Hij noemde een sommetje. Ze durfden het bijna niet te geloven. Voor dat luttele bedragje deze reis te doen? Damis drukte het in zijn handen en zei dat het zo goed was. Het dankbare stel vatte hem bij de hand. Ze bedankten hem hartelijk.

“Ik heb nog een vraagje aan u meneer De Rooij”, probeerde Damis. Volgende week moet mijn verloofde voor een aantal weken terug naar Sint Philipsland. Is het mogelijk dat u haar hier komt ophalen? Een beetje fronsend keek hij hun aan en haalde een dubbelgevouwen kartonnetje uit zijn vestzak.

Met zijn vinger aanwijzend ging hij het rijtje af. “Weunsdag zei je toch, in oe laete?” Terwijl hij zijn horlogekast aan de ketting uit zijn vestzak haalde, vroeg hij: “rond dezen tied?”, knikte het tweetal instemmend. “Ik bin om elf ure ier op de kaoje, à tet teminste nie sturmt, want dan kom ‘k nie. “Volgende week woensdag, bij gunstig weer zorgen wij dat we hier op de kade aanwezig zijn”, zo sprak Damis met Willem de Rooij uit Flupland af. Damis schreef nog vlug met potlood op een stukje papier. “Woensdag rond de middag komt Adriaantje naar Flupland. Willen jullie dat bij bakker van Oeveren zeggen?” Hij vouwde het stukje papier dubbel en reikte het de schipper toe. Damis vroeg of hij dit briefje bij de pastorie wilde afgeven. “Komt goed!” Hij stopte het in het zakje van zijn ondervest en zonder er verder nog woorden aan toe te voegen stapte Wullem op zijn bootje. Nadat hij met een handige beweging de lus van het touw vanachter het houten paaltje naar boven wipte en binnen haalde, gaf hij z’n boot een zetje met een houten staak. Hij dreef meteen af, trok zijn zeiltje op en bleef nog even staan aan het roer. Nog even keken ze de schipper na en zagen ze Wullem met een rustig gangetje naar Flupland terug varen. Door de straatjes van Oude-Tonge liepen ze met hun koffer in de hand naar de weg die naar Middelharnis leidde. Toen ze deze al pratende inwandelden stopte een voerman, die hen net was gepasseerd. “Wè motte jule êên?” zo klonk het van het krakende karretje?” “Sommersdiek”!, riep de jonge dame. Hij vroeg hen op de kar te komen. Hij reikte ze een linnen baaltje toe

waarop ze op konden zitten. ‘Allé Mina’ zei de man die de lijn in z’n hand hield tegen z’n paard. In een drafje liet de boerenzoon zijn donkerbruine merrie over de polderweg draven. Even later reden ze Menêrse binnen. “Vriendelijk bedankt hoor meneer”, zeiden ze voor ze van de kar sprongen. “Dat zà gae”!, riep de voerman, die het paard aan de lijn hield, het vrolijke stel nog na.

Vertrouwelijk

Ze zaten die zaterdag al voor het middageten bij de ouders van Adriaantje in Sommelsdijk. De ouders wisten voor een deel wat de reden was geweest voor hun bezoek aan Sint Philipsland. Dat Damis een heel goed gesprek had gevoerd met de bakker, daar maakten ze geen geheim van. Het was nog wel even vertrouwelijk maar daar hadden ze geen moeite mee. Verschillende zaken vroegen op Flupland nog even de aandacht. Het was een kwestie van tijd.

Terwijl Adriaantjes moeder haar dochter vroeg hoe ze de familie van Damis had aangetroffen, vertelde ze over de hartelijke ontvangst bij de dominee, vader Eve-raers en zijn tweede vrouw Barbara Vijze-laar. Damis had zijn moeder, Maria Loos heette ze, al vroeg verloren. Op 15 januari 1820 was ze te Stad aan’t Haringvliet overleden. Hij was nog maar 16 jaar. Damis had toen een broertje Nico, die drie jaar jonger was. Het eerste zusje, dat ze Agatha hadden genoemd, was al kort nadat ze in 1813 geboren was gestorven. In juli 1816 kreeg Damis weer een zusje. Zijn ouders gaven haar precies dezelfde namen: Agatha Johanna Margaretha werd

ze genoemd. De ontmoeting met zijn jongste zusje, ze is nu 12 jaar, was zo lief dat Damis er van onder de indruk was. Ze vloog hem om de hals toen ze de deur van de pastorie voor ons opende. “De tweede moeder van Damis is ook een lieve vrouw hoor”, vertelde Adriaantje. “Ze is maar een paar jaar ouder dan Damis. Ze hebben nu samen ook al zes kinderen. De jongste, Samuel, is van 18 maart dit jaar en de oudsten zijn een tweeling van 18 november 1821. Een druk gezinnetje hoor”.

De ouders hadden met aandacht naar hun dochter geluisterd. Ze vonden het spannend dat ze de belevenissen die ze op Sint Philipsland en onderweg hadden ervaren zo enthousiast vertelde. “Maar”, zei moeder Grootenboer, “we dachten dat jullie de zondag over zouden blijven”. Dat was ook zo en nu nam Damis even het woord. “We willen jullie natuurlijk niet helemaal onwetend laten van onze plannen. We zijn gisteren na een kort bezoek aan onze ouders bij de familie Van Oeveren geweest. Ze hebben een broodbakkerij in de Voorstraat en het is maar de vraag of ze daarin blijven. Een oom van de bakker zit op een boerderij, dicht bij het dorp. En om nu maar kort te zijn: “De boerderij wordt begin volgend jaar verkocht en dan is het de wens van de familie dat deze in de familie blijft.

Het verhaal is inhoudelijk te lang om het nu allemaal aan jullie te vertellen, maar er is een grote kans dat de bakker, waar we geweest zijn op de boerderij komt. Ze zijn in januari dit jaar getrouwd en het is voor de bakker en zijn vrouw natuurlijk ook heel spannend. Een ding wil ik jullie nog met nadruk zeggen: we moeten het nog

voor onszelf houden, maar als het door-gaat, dan maken wij een kans om de broodbakkerij over te nemen". Damis legde er nog eens de nadruk op dat er nog niets van naar buiten mag komen. De ouders waren erg blij met dit bericht. "Reken er maar op dat we zwijgen Damis".

"Op U, o HEERE! betrouw ik

Moeder Neeltje wilde nu eerst eten. Ik heb helemaal niet op jullie gerekend, dus eten we nu maar een broodmaaltijd. Jullie zullen toch wel honger hebben. Toen moeder dat zei, haalde Damis het verse

brood dat hij vanmorgen bij de vrouw van de schipper had gekocht uit de koffer. "Kijk, dat heb ik voor je meegebracht uit Flupland, dat kun je aansnijden. Terwijl moeder Neeltje Grootenboer-Karon met haar dochter de tafel aanzette, begon ze weer over de snelle terugkeer. "Daar zullen we het vanavond nog over hebben moeder. Het is niets bijzonders, maar er zit voor mijn wel een persoonlijke verplichting aan vast. Ik ben nog wel jong maar je komt soms onverwachts voor noodzakelijke beslissingen te staan. En bovendien, tegenover mensen die je een aantrekkelijk vooruitzicht bieden, daar moet je wel eens iets tegenover stellen". Ze maakte haar moeder nieuwsgierig. Maar het eten stond gereed. "Ik heb wel zin in een boterhammetje, zullen we eerst maar eten?" Daar stemden ze allemaal mee in.

Alhoewel, moeder werd nu toch wel benieuwd. De thee was opgeschonken op de platte buiskachel en stond nog even te trekken. Vader Pieter had het verse brood gesneden dat Damis hem voorgelegd had. Hij had er al over verteld dat hij vanmorgen vroeg in het winkeltje was geweest. "Ik ben toch wel nieuwsgierig hoe de vrouw uit het winkeltje deze morgen het brood uit de oven heeft getoverd". "We zullen eens proeven Damis, maar we zullen eerst even bidden voor de maaltijd." Ook hier ontmoette Damis weer de gewoonte dat de pet voor de ogen werd gehouden tijdens het gebed. Soms had dat tot gevolg dat je, vooral bij oudere men-

sen, een bijna onverstaaenbaar gebrabbel van achter de pet werd aangehoord. Maar bij vader Pieter viel dat mee. Gebakken spek en kaantjes stonden er op tafel. Vader had ook nog een rammenas uit de schuur gehaald. "Wil jij de thee inschenken meid", zei moeder tegen haar dochter. "We kunnen de kachel goed verdragen" zei moeder om de stilte te doorbreken. "Het is nog redelijk weer, maar het is bijna oktober, dan kan je al van dat echte najaarsweer hebben". Damis vroeg hoe de boterhammen smaakten. Daar reageerden de tafelgasten allemaal tevreden over. Moeder: "De smaak van ons brood is ietsje anders, maar het smaakje van het brood uit Flupland is wat mij betreft bijzonder goed hoor. Daar kon iedereen, ook Damis, zich bij neerleggen. Vader sneed een paar stukken van de rammenas en rolde er met een mesje de schil af. Heerlijk, zei Adriaantje en knabbelde er stukjes af. Damis en Adriaantje lieten zich het uitgebakken spek met de broze korstjes en de kaantjes bijzonder goed smaken. Ze hadden het druk gehad, De vorige dag bij Marinus van Oeveren en zijn vrouw Helena. Daarna de avond nog bij de ouders van Damis en de kinderen en vanmorgen al vroeg uit de veren om vervoer naar huis te vinden. Dat was toch een goede tip van vader Everaers. Bovendien een prettige ervaring voor Damis. Hij had deze morgen met het bezoek aan het dijkhuis een stukje Flupland leren kennen. Na wat napraten pakte vader de bijbel van de schoorsteen. Een oude bijbel met van die heel moeilijke letters. Hij deed de koperen sloten open en sloeg tegelijk de bijbel open. "We zullen een stukje lezen" zei vader: en begon: "Op U, o HEERE! betrouw ik; laat mij niet beschaamd worden

in eeuwigheid Toen hij aan het einde van deze 71ste psalm kwam, zei hij tot zijn huisgenoten: "Daar staan wijze lessen in, die moeten jullie maar veel lezen. Moeder was het met hem eens. Toen vader Piet met dankgebed had geëindigd werd de tafel afgeruimd. Damis vroeg aan Adriaantje of zij het goed vond dat hij nog even naar zijn baas ging. "Misschien moet ik nog wel helpen opruimen en afspreken voor maandag. Ze bracht hem aan de buitendeur en vroeg hem: "Niet te laat hoor, ben je met het avondeten bij ons?" "Ik zal het proberen". Hij gaf haar een zoen en beloofde haar deze avond zo vroeg mogelijk bij haar te zijn.

Helena is zwanger van haar eerste kindje

Adriaantje sprak die middag met moeder Neeltje over de terugreis met de schipper uit het dijkhuis met het winkeltje. "We konden een beetje beschut zitten op zijn bootje. Het is maar een stille man. Willem de Rooij heet hij, heeft Damis tegen me gezegd. Het is helemaal niet zo'n lange reis, maar ik geloof niet dat er een vaste verbinding is met het kleine eilandje".

"Toen we gisteren na aankomst eerst in de pastorie hadden kennis gemaakt, zijn we daarna al betrekkelijk vlug naar bakker Van Oeveren gegaan. Het is in dezelfde straat van de zeedijk naar de dorpskerk. Meer straten zijn er volgens mij niet, maar volgens de bakker wonen in elk huis wel twee- en soms drie gezinnen. Er zijn grote boerderijen en die hebben volgens de bakker nogal wat inwonende knechts en dienstboden. De mensen zijn er erg vriendelijk, maar een praatje met hen gemaakt, nee, daar ben ik nog niet toe gekomen. Ik heb er ook nauwelijks tijd voor gehad.

Damis heeft zich vooral met de bakker bezig gehouden over het reilen en zeilen van de bakkerij en ook over de zaken die ze met elkaar wilden bespreken. Dat is gelukkig naar wens verlopen, dat hebben jullie gehoord. We zullen het maar afwachten.

Maar heel die tijd heb ik me met Helena van den Berge, de vrouw van de bakker bezig gehouden. Een jonge vrouw, ze is in april 20 jaar geworden en afkomstig van Duiveland. Bij dit bezoek komt ze bij mij over als een lieve zachte vrouw. In de winkel ben ik bij haar geweest toen ze een klant moest helpen. Dat deed ze erg hartelijk. Om het maar plat te zeggen: Ze kan goed met klanten omgaan, de vrouw maakte op mij een erg beleefde indruk. In het woongedeelte heb ik uitvoerig met haar gesproken. Helena is zwanger van haar eerste kindje, in de eerste week van november is ze uitgerekend. Haar schoonmoeder Adriaantje van Oeveren-Mol heeft dat berekend. Zij is vroedvrouw geweest, eerst in De Heen en Steenbergen en later, toen ze met haar man Abraham van Oeveren terugkeerde naar Sint Philipsland, ook in dat dorp. Maar ze is nu 73 jaar. Alleen haar schoondochter, daar is ze nog mee begaan, maar dan enkel omdat ze zwanger is. Voor de rest kan ze haar geen werk uit handen nemen. Samen met haar man, die nog twee jaar ouder is, hebben ze een winkel tegenover de bakkerij van hun zoon”.

“De oude vroedvrouw vraagt wel of ze geen klachten heeft en dat is nu juist het geval. Ze heeft veel last van haar linkerbeen. Het ziet rood, doet pijn en is vooral op het eind van de dag ook gezwollen. Zowel haar schoonmoeder als de geneeskundige uit Sint Annaland, Adriaan de Wilde, die wekelijks een dag naar Flupland komt, hebben haar gezegd dat ze rust moet houden nu ze in de laatste maand van haar zwangerschap is gekomen. Ze moet ook een zwachtel rond haar heen dragen”. Adriaantje: “Ik heb haar heen ook gezien en ik denk dat ze gelijk hebben hoor moeder, dat ze daar rust mee moet houden en zeker niet te zwaar belasten. Maar goed, ze vindt het zelf heel moeilijk om Marinus overal voor op te laten draaien, dat gaat ten koste van de winkel. Ik heb er goed over nagedacht. Het echtpaar heeft ons deze broodbakkerij in het vooruitzicht gesteld en ik voel dat we daar verplichtingen hebben. Met Damis heb ik daar al over gesproken. Hij vind het een geweldig mooi gebaar, maar heeft tegen mij gezegd dat ik niet te

overmoedig moet zijn en er vooral met jullie over moet praten. Dat is nu juist de oorzaak dat we de zondag niet overgebleven zijn op Flupland. Ik heb eigenlijk al toezeggingen aan Helena gedaan moeder, maar dat wil niet zeggen dat ik jullie daarin wil passeren. Volgens mij moet daar hulp geboden worden moeder!” Met enige nadruk en een lichtelijk trillende stem zei ze dat tegen moeder Neeltje. “Wilt u het ook met vader bespreken en als jullie het goed vinden, we hebben al met schipper Willem de Rooij besproken dat hij volgende week woensdag om 11 uur aan de kade in Oude-Tonge is om mij op te halen. Als het tenminste niet stormt, heeft hij er bij gezegd”.

“Je mag toch geen vrouw schaken!”

De ouders Grootenboer hadden al wel begrepen dat hun dochter haar eigen willetje had. “Wat zal het baten als we er tegenin gaan?”

Als die broodbakkerij op Sint Philipsland voor Damis Everaers bedoeld is, hoe lang zal het dan nog duren? Ze heeft voor ons altijd klaar gestaan. In huis en op het land gewerkt, nooit hebben we ze aan moeten sporen. Ze is nog jong, maar als we ons hier tegen verzetten dan ben ik bang dat we onze eigen glazen inslaan”. Vader Grootenboer was het daarmee eens. “Als ze voor elkaar bestemd zijn zal dat geen jaren meer duren vrouw. Ik denk dat we onze goedkeuring eraan moeten geven als ze de vrouw van de bakker op Flupland wil gaan helpen. Ze zal vooruit kijken. Het is de toekomst van haar en haar toekomstige echtgenoot. Ik kan me niet voorstellen dat hun omgang nog verbroken zal worden”. Vader Pieter en moeder

Neeltje besloten om vanavond, morgen was het zondag, dus vanavond de gevraagde toestemming nog aan dochter Adriana te geven. Moeder stak haar nog een hart onder de riem door te zeggen er tegen op te zien dat ze de ouderlijke woning tijdelijk ging verlaten. “Maar aan de andere kant zijn we trots op je dat je in het Fluplandse gezin de hoognodige hulp hebt aangeboden”. Dochterlief was er erg blij mee en bedankte haar ouders voor hun verrassende besluit. “Ik ben erg blij met jullie toestemming, Helena moet geholpen worden”. Ze omhelsde vader en moeder voordat ze deze avond te ruste ging op de zolder van haar ouderlijk huis.

Van alle kanten kwamen de volgende morgen, zoals altijd, de kerkgangers bijeen. Uit alle zijstraatjes voegden echtparen en gezinnen zich bij de menigte die zich naar de monumentale dorpskerk begaf. Ook de jonge bakker met zijn vriendin ontmoetten elkaar dicht bij het bedehuis. Damis greep haar hand stevig vast voor ze die tussen zijn arm stak. Anders dan anders gingen ze deze keer gearmd in de rij wachtende kerkgangers staan om een zitplaats te bemachtigen.

De heldere toon van het kerkorgel vloeiende langzaam weg in de gewelven van het oude kerkgebouw. Door een ouderling werd ds. Johannes Camerman naar de kansel gebracht. Nadat hij de zegen over de gemeente had uitgesproken, verzocht hij de gemeente te zingen uit psalm 85, het 3de zangvers: “Merk op, mijn ziel wat antwoord God u geeft; Hij spreekt gewis tot elk, die voor Hem leeft... Adriaantje drukte haar schouder tegen die van Damis aan terwijl deze psalm werd gezongen. Na de dienst ging het jonge stel op verzoek

Zeeldijk, St. Philipsland.

van moeder met de ouders mee. Nadat moeder allen een kommetje koffie had voorgezet en ze ieder een versnapering uit het blikje had laten pakken zei ze. Drink het maar lekker warm uit, het is een fris windje buiten. Ze lieten zich het vers getrokken bakje goed smaken. Adriaantje was de eerste die wat wilde vragen. “Ik vindt dat de dominee een mooi verhaal had, maar toch begreep ik het niet helemaal. Ik was het er ook niet mee eens! Wie gaat er nu een vrouw schaken, zeg maar ontvoeren, dat is precies hetzelfde. Haar vader: “Ik wilde net vragen wat jullie van het Bijbelgedeelte vonden dat vanmorgen is voorgelezen?”. Ja, dat bedoel ik ook. Kan dat nu eigenlijk wel? Er waren geen vrouwen meer voor de nakomelingen van Benjamin, die waren allemaal uitgeroeid. Maar toen was er op een gegeven moment een feest te Silo en daar moesten de mannen van Benjamin allemaal naar toe gaan en voor elk van zich een vrouw schaken”. Damis was de eerste die zijn vriendin bijviel. “Ik vind het niet netjes, maar stel je voor dat geen van die mannen nooit geen vrouw meer zouden hebben gekregen”. “Dan hadden ze het toch nog netjes aan die vrouwen kunnen vragen. Je mag toch geen vrouw schaken, je kan toch een meisje niet zomaar ontvoeren of stelen. Die meisjes moesten toch zelf een man kunnen kiezen. Er staat toch in de Bijbel dat je elkaar lief moet hebben”. Adriaantje maakte het toch wel heel moeilijk. Vader Grootenboer kwam er toch weer tussen en zei: “Jullie hebben allebei wel een beetje gelijk. Maar de dominee behandeld elke week een gedeelte uit het boek Richteren. Er is in dit Bijbelboek al veel gepasseerd dat God niet goedkeurde, maar wel tolereerde. Er waren toen allerlei wetten, maar ze wer-

den met voeten getreden. Maar we zien ook dat de kinderen van Israël daarvoor wel werden gestraft. Dus volgende week zal de predikant het weer vervolgen en uitleggen waarom die opdracht werd gegeven”.

“Jullie hoeven daar niet op te wachten”, zei vader, want deze preek en de vraag waarom dit gebeurde is overduidelijk. Dit moest gebeuren. De mannen van Benjamin moesten een vrouw hebben, anders waren er nooit geen Benjaminnieten meer geboren. Daarvoor moeten we het laatste Bijbelboek opslaan. Daar horen we Johannes in de openbaringen die hij daar heeft gekregen zeggen, dat er uit alle stammen van Israël twaalfduizend waren verzegeld. En dan komt hij bij Benjamin, de kleinste en ook daar staat: “Uit het geslacht van Benjamin waren er twaalf duizend verzegeld”. Nu zullen jullie zeggen: Twaalf duizend, is dat dan zoveel? Nee, maar het heeft daar een betekenis van: ‘veelheid’. En dan staat nog bij “dat het een schare zal zijn die niemand tellen kan”. Adriaantje bleef het ‘schaken’ moeilijk vinden. Daar moeten een heleboel mislukte huwelijken uit voortgekomen zijn. Anderzijds wil ik wel aannemen dat we de uiteenzetting van vader ook moeten aannemen. Dan liggen er ook wijze lessen in.

Zodoende was er deze morgen lang nagepraat over de preek. Moeder kwam nu tussenbeide en zei dat het tijd was om de maaltijd te gaan gebruiken. Gisteren had ze met groenten uit de eigen tuin een grote pan soep gekookt. Met vlees en worst had ze deze toebereid. Daarnaast had ze nog een stapel droge boterhammen op tafel gelegd. “Dat smaakt wel bij de soep. Als er straks nog trek is, er is ook nog karnemelkpaap hoor. Wil jij eerst een

gebed doen Pieter, dat kunnen we beginnen”.

De dominee had het briefje afgegeven

Onderweg naar huis had Adriaantje al gezegd dat ze een goed gesprek had gehad met haar ouders. “Ze hebben er niets op tegen dat ik aanstaande woensdag naar Sint Philipsland ga om daar te helpen bij Helena”. Er werd de eerstvolgende dagen tussen die twee jonge mensen nog veel gesproken over deze beslissing. Ze waren er natuurlijk erg blij mee. Het ging uiteraard in de eerste plaats over het welzijn van Helena, maar een van de pluspunten was in deze situatie toch ook wel dat Adriaantje zich in de broodbakkerij eigen kon maken. Het werk in de bakkerij, maar vooral ook in de winkel. Ze leerde daar de klanten kennen en ook het helpen, zoals Helena dat gewend was. Met netheid, beleefd zijn en een schone kraakheldere winkel, vooral daarop werd door de klanten gelet. Maar daar was ze niet zo bang voor.

Damis had ook met zijn baas gesproken. Hij kon voor hem niet stilhouden wat er in de nabije toekomst plaats kon vinden. De mogelijkheid zit erin dat we op Sint Philipsland, de plaats waar mijn ouders wonen, een broodbakkerij over kunnen nemen. Maar vanwege onverwachte omstandigheden, ziekte van de vrouw van de bakker, gaat mijn aanstaande vrouw daar nu aanstaande woensdag al in de winkel helpen. Ze waren samen bezig met het kneden. Een mooie manier om bij te

praten. Damis vertelde hoe ze teruggekeerd waren met een schipper uit Flupland. Ook dat die man nu weer beloofd had om aanstaande woensdag Adriaantje op te halen in Oude-Tonge. Ik moet eigenlijk nog op zoek naar iemand die haar in Oude-Tonge kan brengen met haar koffers. Al slaande en klappende met de deegklompen stond de baas van Damis na te denken. "Hoe laat moet ze op de Ouwe Tonge zijn", vroeg de bakker. "Tegen 11 uur", antwoordde Damis. "Ik weet dat Clement Goemans van de "Kreekkant" 's woensdags een paar keer naar de Ouwe Tonge rijdt om vracht af te leveren maar hoe laat dat is, dat weet ik niet precies. Ik zal het hem vanavond vragen, dan spreek ik hem.

Adriaantje was die avond al op de hoogte gebracht door Damis dat zijn baas aan een kennis zou vragen hoe laat hij naar Oude Tonge rijdt. Morgen weet ik het. Al heel vroeg in de morgen kreeg de knecht van de broodbakker te horen dat de boer van de "Kreekkant" zijn vriendin tussen half tien en tien uur komt ophalen. Hij komt bij haar ouders thuis langs rijden. Nog diezelfde morgen zag Damis even een gaatje om het aan Adriaantje te vertellen.

Schipper Wullem de Rooij meerde woensdag 1 oktober 1828 zijn vaartuig af de haven van Oude Tonge. Adriaantje Grootenboer zag hem naderen door het kanaaltje vanaf de zeedijk langs het Krammer en de kade waar Goemans zijn passagier met haar koffer had afgezet. Alles verliep volgens plan. Wullem zette haar koffers en enkele tassen op een kruiwagen en bracht deze bij broodbakker Marinus van Oeveren in de winkel. Adriaantje was met hem meegelopen. Toen de bakker met Wullem had afgerekend bedankte Adriaantje hem voor de hulp en dat hij deze reis nog had willen doen. Toen haastte ze zich snel naar Helena, die net een klant had geholpen. De dominee had het briefje in de winkel afgegeven, dus ze kwam niet geheel onverwachts.

"Daar is het vast aan het draaien"

De rust die Helena nu kon nemen deed wonderen. Elke avond was ze erg vermoeid en had ze pijn in haar been. Drukte ze er op dan bleef haar vinger er in staan. Dat was een teken dat er vocht in het been zat. Haar schoonmoeder Adriana van Oeveren-Mol bleef haar wijzen op het gevaar dat dit meebracht. "Dat been moet rusten en je moet zelf ook rust hebben. Op bed en met je been omhoog", zo waarschuwde de vroegere vroedvrouw haar

schoondochter. Nu ze Adriaantje aan haar zijde had gekregen was dat mogelijk.

Nadat twee weken waren verstreken was haar been zichtbaar verbeterd. De jonge vrouwen hadden er beiden schik in. Helena omdat ze zich een ander mens voelde en Adriaantje omdat het haar zo goed afging in de winkel. De eerste morgen had Helena haar nog geholpen, maar dat zag ze wel, "die hoeft je niks wijs te maken, die heeft het zo onder de knie", dacht Helena en dat zei ze ook tegen Marien. Het gaf haar voldoening dat ze de hoogzwangere vrouw in deze moeilijke situatie hulp had aangeboden. Wat ook meewerkte, de verstandhouding tussen de twee jonge vrouwen was opperbest. Damis had beloofd dat hij aanstaande zaterdag naar Flupland zou komen. Als het uitkwam bij zijn baas zou hij pas dinsdag in de namiddag terugkeren. Adriaantje leefde op moed en dat merkte Helena maar al te goed op. Vanaf haar rustbank in het woongedeelte wist ze haar hulp met een of andere kwinkslag goed te bereiken. "Toe maar hoor, zaterdag komt hij weer" riep ze haar na als ze wat bij Marinus in de bakkerij moest halen. Alsof ze elkaar al jaren kenden, zo was de verhouding tussen die twee.

Adriana van Oeveren-Mol was eigenlijk weer een beetje in haar element. Jarenlang was ze in De Heen en Steenberghe actief in het bezoeken van vrouwen waar de tijd van nieuw leven naderde. Geen ziekenhuisbezoeken, geen echo maken, zwangere vrouwen moesten wachten tot de weeën zich aanmeldde. Dan was het tijd om een deskundige te waarschuwen. Dikwijls was het een oude weduwe op het dorp die er bij geroepen werd voordat de vroedvrouw aanwezig was. Het gebeurde dat het kind geboren was voor de vroedvrouw binnenkwam.

Het was op zondag 2 november 1828 dat de burens de oude Adriana, ze was van maart 1755, dus in haar 74ste jaar, nogal eens op haar sloffen zagen oversteken naar de bakkerswinkel van haar zoon. "Daar is het vast aan het draaien", zo werd er gezegd. Via de achterdeur wisselden de burens van gedachten. Bij Helena was het inderdaad aan het nijpen. Maar van de eerste, liep dat nog niet zo hard van stapel. Adriaantje was bijna de hele volgende nacht in haar nabijheid gebleven en ook schoonmoeder Jane Mol was nog een keer over gewipt. Het duurde echter tot de ochtend van de 3de november tot het echt doorzette. Schoonmoeder, vader Marinus en ook Adriaantje. Ze waren er allemaal bij toen de schreeuwende doch-

ter in de armen van moeder Helena werd gelegd.

"Is alles goed bij de vrouwe in 't kind?"

Adriaantje spoedde zich naar de winkel. De meeste klanten hadden het brood al gehaald, maar het bleef toch altijd nog wat lopen voor wat losse boodschappen, beschuiven, koek en ook de gebakken moppen, die bakker Marinus zo heerlijk kon bakken. Toch zeker nu, de klanten moesten zo nodig nog iets uit de winkel van Helena om te horen of het wel echt waar was dat er een kleine was geboren. Ja hoor, Adriaantje stond ze te woord en kon ze vertellen dat Helena een gezonde jonge dochter ter wereld had gebracht. Er was blijdschap bij de bakker. Toch zeker nadat de jonge vrouw zo aan het sukkelen was gegaan met haar been. Maar reken maar dat haar hulp veel complimentjes heeft gekregen voor haar hulp in de laatste maand. Ze was een echte bakkersvrouw geworden. In een maand tijd had ze alle klanten leren kennen en ze waren op haar gesteld, dat was te merken. Terwijl de oude Jane de kleine in een warme doek wond en haar schoondochter Helena ging helpen en wassen ging Adriaantje de winkel opruimen. Alles kreeg een beurtje, de rekken, de boorden, de kleine etalage en tenslotte de vloer. Ze haalde een aker water uit de regenput op en goot deze in de emmer. Met de zeepklopper maakte ze er een zacht sopje van en liep er mee naar de winkel. Toen ze de plavuizenvloer daarmee had ingesopt ging ze er nog met de dweil overheen en zette ze de winkeldeur open. "Die kan drogen", zo dacht Adriaantje. Met de grove bezem veegde ze de buitenstoep nog wat schoon. Terwijl ze de bladeren en het vuil bij elkaar veeg-

de hoorde ze een deur open gaan. Het was de vrouw van buurman Cent Reijngoudt. Zelf heette ze Miet Verwijs. Met haar haakmutsje op liep ze naar de hulp van de bakker om te vragen of alles goed verlopen was. Ze moest er het hare nog van weten. "Is aoles hoed, vroeg ze aan Adriaantje, ei ze 't makkelijk hekrege. "Het gaat allemaal goed hoor. Haar schoonmoeder is ze aan het verzorgen". "Dat kan ze wè, zei Miete, dat is ze wè toevertrouwd". Adriaantje verontschuldigde zich tegenover Miete en zei dat ze vlug naar binnen moest. Ze vond het tijd om naar binnen te gaan en in het woongedeelte te vragen of er iets nodig was. Ze sloeg gauw een blik in de bedstede waar Helena al met de in een doek gewikkelde baby in haar arm lag. Heel lief keek ze naar Helena! Dankbaar keek ze Adriaantje in haar ogen. Een krop in haar keel kon ze vlug wegwerken, maar het ontvaardde wel in een paar dikke tranen die over haar wangen rolden. Ze feliciteerde haar met de geboorte van haar dochter. Woorden waren er op dat moment niet veel, maar een stevige handdruk en een zoen op haar wang kon Adriaantje niet nalaten. Ze vouwde de doek bij het gezichtje van de baby wat opzij. "O.. wat lief". "Weet je hoe ze heet Helena? "Nee lieverd, ik heb eerst de winkel gedaan en buiten opgeruimd. Toen kwam buurvrouw Miete nog naar me toe, je hebt de groete van haar hoor. Maar nu wil ik heel even bij jou zijn. Zeg mij eens hoe jullie je kindje gaan noemen?" 'Adriaantje', zei Helena. Ze heet net als jou, maar we hebben ze

natuurlijk genoemd naar de moeder van Marinus".

Er woonde een gelukkig gezinnetje in november 1828 achter de gevel met de houten luiken van de woning, momenteel Voorstraat 8.

Op 3 november 1828 werd bij het echtpaar Marinus van Oeveren en Helena van de Berge hun eerste kind geboren. Het was een dochter die Adriaantje werd genoemd. Marinus was broodbakker. Als hulp in de winkel en de huishouding kwam Adriana Grootenboer uit Sommelsdijk hier op 1 oktober 1828 in huis. De oudste zoon van de Fluplandse dominee Samuel Jacobus Everaers was in de laatste twee weken al twee keer op bezoek geweest.

Het voornaamste doel van deze zoon, genaamd Damis Everaers, was: besprekingen voeren over de broodbakkerij van Marinus van Oeveren. De woning waarin het gezin woonde was van Adriana van Oeveren, een zus van Marinus. Een oom van Marinus, genaamd Jeremias van Oeveren woonde op de boerderij "Hollands Hoeve", even buiten het dorp aan de Oostdijk. Hij was getrouwd geweest met Rebekka van Nieuwenhuizen, geboren te Steenberg circa 1786, en overleden te Sint Philipsland 25 maart 1822, 36 jaar oud. Het echtpaar bleef kinderloos. De boerderij was eigendom van de erfgenamen van Jacob van Oeveren en zijn vrouw Maria Jeremiasdr. Dorst, onder wie Jeremias van Oeveren zelf. De hoeve komt

op 2 april 1829 onder de hamer. Koper wordt Adriana van Oeveren, dochter van Abraham van Oeveren en Adriana Mol. Adriana was weduwe van Pieter Johzn. Van Dijke sinds 18 december 1825. Een aantal ingewikkelde constructies en legaties zullen we u hier onthouden. Ze zijn voldoende beschreven in de genealogieën Van Oeveren en Van Dijke. Dezelfde Adriana legateert de hofstede "Bouwlust" aan de neef van haar man, namelijk Pieter Adriaanszoon van Dijke, die al kort na 1835 bij de Afscheiding op Sint Philipsland betrokken raakt en in 1851 door ds. L.G.C. Ledeboer te Sint Philipsland als predikant van de Christelijk Afscheiden Gemeente te Sint Philipsland wordt bevestigd als herder en leraar.

Hollands Hoeve verkocht

De uren, dagen maanden en de jaren rijgen zich aaneen, zoals een bekend vers ons leert. Zo is het ook in het verhaal dat we hier schrijven. Bij Marinus van Oeveren en Helena van den Berg in de bakkerij is een dochtertje geboren. Zij groeide gezond op en mocht zelfs een hoge leeftijd bereiken. Kort na de geboorte van hun dochter Adriaantje doen zich in de familie veranderingen voor, die zich wel laten beschrijven, maar moeilijk laten bevatten. "Hollands Hoeve" waar Jeremias van Oeveren op boert werd op 2 april 1829 verkocht. Ze blijft in de familie en de zelfde familie ziet ook graag dat een lid van de familie deze opnieuw gaat beboeren. Na meerdere besprekingen wordt daarvoor Marinus Abrahzn van Oeveren die gehuwd is met Helena van den Berge voor uitverkoren en die daarin ook bewilligd. Niet geheel los daarvan is Damis Everaers, die als bakkersknecht te Sommelsdijk werkt en daar verkering heeft gekregen met Adriana Grootenboer, al meerdere keren met de familie van Oeveren in gesprek geweest. We hebben daarover al een tipje van de sluier opgelicht. Het was nog steeds in nevelen gehuld, maar nu is het werkelijkheid geworden. Zowel te Sommelsdijk als te Sint Philipsland wordt op het publicatiebord van de gemeente het huwelijk aangekondigd:

Damis Everaers, 25 jaar, broodbakkersknecht, geboren te Rotterdam, wonende te Sommelsdijk, zoon van Samuel Jacobus Everaers en Maria Loos, en Adriana Grootenboer, 18 jaar, particuliere, gebo-

ren te Sommeldijk, wonende te Sint Philipsland. dochter van Pieter Grootenboer en Neeltje Karon. Hun huwelijk zal op zondag 23 augustus 1829 te Sommeldijk worden voltrokken.

We maken hieruit op dat Adriana Grootenboer sinds haar intrek bij bakker Marinus van Oeveren op 1 oktober 1828 te Sint Philipsland is blijven wonen. Tevens dat bakkersknecht Damis Everaers, de oudste zoon van de Fliplandse predikant ds. S.J. Everaers tot zijn huwelijk te Sommeldijk is blijven wonen. Vooraf was Adriana wel een paar keer op bezoek geweest bij haar ouders. Adriana zelf was er nuchter onder gebleven, maar om haar ouders daarover in te lichten, daar zag ze toch wel tegen op. Haar ouders waren er van geschrokken toen ze hen vertelde dat ze moest trouwen. Ze hadden het er in het begin moeilijk mee. “Nog zo jong en dan al zoveel verantwoording op je nemen”. Het was haar moeder even te veel geworden. Maar toen de ouders het eenmaal goed doorgesproken hadden, waren ze daar weer snel overheen. Ze moesten nu gaan zorgen voor hun nog maar 18 jarige dochter en hopen dat alles goed zou aflopen. Zoals al genoemd, hun huwelijk werd gepland op zondag 23 augustus 1829. In deze maand is ook Damis te Sint Philipsland ingeschreven.

Adriaantje Grootenboer was inmiddels ingeburgerd op Flupland. Damis Everaers, de oudste zoon van de predikant zagen ze ook regelmatig op zondag in de kerk. Het was geen geheim meer dat er in de broodbakkerij een wisseling van de wacht op til stond.

Marinus wordt boer op de hofstede aan de Luijster

Voordat het huwelijk plaatsvond was de overdracht van de broodbakkerij tussen de familie van Oeveren en de nieuwe bakker Damis Everaers al tot in de puntjes geregeld. Marinus van Oeveren had al enige tijd daarvoor met zijn vrouw Helena van den Berge en hun dochttertje zijn intrek genomen op de hofstede “Hollands Hoeve”. Aanvankelijk bleef oom Jeremias hem nog bijstaan op de boerderij. De graanoogst was in volle gang toen Marinus op de boerderij kwam. De tarwe, de gerst en de haver werd met de sikkel gesneden en met de paarden in de schuur gereden. Dat werd meestal in de wintermaanden op de dorsvloer gegegeld en verder met de dorsvlegel uitgeslagen. Ook de peulvruchten, zoals de erwten stonden een poosje in de ruiter op het land en de

bruine bonen in de tol. Vervolgens ook binnen bewaard en in de winter gedorsen. Op een boerderij als “Hollands Hoeve” waren negen zware werkpaarden, een aantal melkkoeien en ook mestvee. Ze liepen in de zomer buiten in het lage Luijstergebied en in kunstweiden. In de winter stonden ze op stal om de mestput te kunnen vullen. Zo kon elk jaar een stuk bouwland met stalmest worden verbeterd.

Voordat we gaan zien hoe bakker Everaers en zijn vrouw Adriaantje Grootenboer het op de Voorstraat maakten, blijven we nog even op “Hollands Hoeve”. Marinus van Oeveren, die zo vrij plotseling zijn broodbakkerij moest verlaten om de landerijen rond de Luijster te gaan bewerken maakte het met zijn arbeiders en paardenknechten goed. Voor een groot gedeelte bestonden de akkers uit zware kleigrond. Een goede arbeider en een knecht die de velden bewerkte, was in veel gevallen zeker zo’n goede vakman op landbouwgebied als de boer zelf. Natuurlijk, elk jaar werd door de boer het bouwplan gemaakt, maar het bewerken, dat werd door zijn werkvolk gedaan. Er waren ook inwonende dienstknechten, zoals men die noemde. En tevens trof men op de Fluplandse boerderijen wel enkele dienstboden aan, die op de boerderij thuislagen. De laatste vooral voor de huishouding, voor het melken van de koeien, het reinigen van het melkgerei en het verzorgen van het jongvee. De meiden die op de boerderij in huis waren zorgden ook voor de wintervoorraad groenten en fruit die werd ingelegd en ingemaakt. Helena kreeg op 12 september 1830 haar tweede kindje. Het was weer een dochttertje dat te Bruinisse werd geboren. Ze was waarschijnlijk voor de bevalling naar haar ouders gegaan. Ze noemden deze dochter Maria Tomina Ernestina. Hun derde kind was een zoon. Op 4 juni 1832 zag deze, die ze Abraham Anthonie noemden, op “Hollands Hoeve” het levenslicht. Dat was een stamhouder voor Marinus. Op 29 mei 1834 was er wederom blijdschap in het gezin. Het was weer een zoon die de namen Hendrik Leonard kreeg.

...als een mare door het dorp

Op 10 oktober 1835 werden de luiken van de ramen gesloten op de boerderij aan de Luijster. In het overlijdensregister van Sint Philipsland werd op die dag ingeschreven Marinus van Oeveren, overleden te Sint Philipsland, oud 34 jaar. Toen ik in 1997 onderzoek deed naar de familie van den Bos, kwam ik bij mevrouw D. van

den Bos- Geense aan de Ten Ankerweg te Tholen. Zij was sinds 1992 weduwe van Johannes van den Bos, (1915-1992), in leven burgemeester van Sint Annaland en Arnemuiden en later ook lid van Gedeputeerde Staten van Zeeland. Deze vrouw was zo vriendelijk om mij de gegevens van haar gezin te verstrekken. Na een poosje met haar gesproken te hebben kwam de boerderij “Hollands Hoeve” ter sprake. Haar man had tijdens zijn leven nogal eens het een en ander verteld over de familie van den Bos te Bruinisse. “De opa van mijn vader was afkomstig van Sint Philipsland. De ouders van mijn man, Johannes van den Bos en Adriaantje Stouten, wisten dat opa eerst boerenknecht en later ook landman was geweest op “Hollandse Hoeve”, een grote boerderij, dicht bij het dorp.

Dat die vrouw dat wist en dat ze bovendien ook de doodsoorzaak nog wist van Marinus van Oeveren, was voor mij een volkomen verrassing. Marinus was volgens de overlevering overleden tengevolge van een klap van een paard. Toen ik het verhaal van mevrouw van den Bos aanhoorde werd het voor mij duidelijk hoe de vork in de steel zat.

Na het plotseling overlijden van Marinus van Oeveren bleef zijn vrouw Helena van den Berge met haar vier kinderen, die nog betrekkelijk klein waren, alleen achter. De oudste, Adriaantje, was nog maar zes jaar oud toen vader zo schielijk aan zijn einde kwam. Het was voor Helena op dat moment het ergste wat ze in haar gezin kon overkomen. Ze stond alleen voor de kinderen en voor haar bedrijf dat meer dan 53 hectare groot was. Het overlijden van Marinus ging als een mare door het dorp. Iedereen was er mee begaan. Helena was bij zoveel mensen nog bekend uit de winkel. Zonder twijfel was er veel meeleven voor de vrouw van de vroegere broodbakker. “Het was ontzettend erg, maar voor de overblijvers wordt het wel gered”, zo wordt er wel gezegd. Zo was het ook in dit geval.

Op de boerderij waren enkele huisknechten. Het waren Leendert van den Bos en Jeremias Aarnoudse. Ze waren beiden intern, Leendert was 15 jaar en Jeremias 17 jaar. Dan had ze ook nog twee dienstboden in huis, De ene was Adriaantje den Braber (eigenlijk heette zij Van Oeveren), ook zij was nog maar 15 en Adriana Cornelia Verwijs, die twee jaar ouder was. Verder kon ze goed overweg met haar personeel. Daarmee had Helena kort na de begrafenis van Marinus een gesprek. Ze had ze allemaal bij elkaar geroepen om

het overlijden van haar man met hen te bespreken. Ze begon met te zeggen dat de slag voor haar en haar kinderen ontzettend hard was aangekomen, maar we moeten verder. Ze vroeg haar personeel hun plichten te verstaan. Helena beloofde haar mensen om in een goede verstandhouding met elkaar samen te werken. Abraham van Dijke, hij was van november 1814, werkte al geruime tijd op de boerderij. Hij was al voorman over de arbeiders en ze werden het onder elkaar eens dat het zo zou blijven. Bij de paardenknechts was er al een de opperknecht en dat zou zo blijven. Boerin Helena bedankte haar mensen voor hun inzet. Zo ging het leven op de boerderij verder. Jeremias van Oeveren, de vorige boer op de hoeve, liet zich regelmatig op het land en op de hofstede zien. Hij hield contact met zijn nicht Helena, die er nu alleen voor stond en begeleidde ook haar arbeiders. Het was immers de oude baas, die de arbeiders regelmatig bezocht. Zo het er naar uit zag zou het zo wel gered kunnen worden op de hofstede aan de oever van de Luijsterkreek.

Maar er is meer gebeurd Leendert

Zoals overal ging op deze boerderij ook het leven weer door. Helena had veel steun van de meiden waar ze als het ware mee omging als met eigen zussen. Ook de huisknechten waren voor haar in de weer. Jeremias Aarnoudse verzorgde het vee en de paarden en verrichtte allerlei andere karweitjes op en rond de hofstede. Het was een zoon van Pieterella van Oeveren, een zus van Jeremias, die met Pieter Aarnoudse was getrouwd. Leendert van de Bos was meer huisknecht. In de keet verzorgde hij de maaltijden voor het gezin en ook voor de vier inwonende personeelsleden. Helena had daar geen omkijken naar. Het koken en warmen gebeurde toen meestal op open vuur en op een kachel die met vuurvaste stenen was gemetseld. Met een ijzeren plaat, waarin gaten waren gemaakt met ringen en deksels kon men zelfs grote ketels kriel koken voor de varkens. Het was ook de uitgelezen warmtebron voor het koken van voedsel. Als er een varken werd geslacht dan werd het na een aantal weken uit het zout gehaald en gedroogd met haken aan de koperen haken aan de zolder. Daarna werd het uitgebakken en onder het vet gezet. Ook dat gebeurde op de gemetselde kachel. Op zo'n boerderij werden wel drie of vier varkens geslacht. Meer en meer waren Helena en Leendert op elkaar aangewezen. Wat te zwaar was voor de meiden, daar draaide Leendert

van den Bos zijn hand niet voor om. Als je niet beter wist, dan zouden niet alleen de ingewijden op de boerderij, maar ook de mensen die kwamen om zaken te doen met Helena over de landvruchten, hebben gedacht dat ze met de boer en de boerin te maken hadden. Maar niets was minder waar. Helena was de boerin en Leendert de huisknecht. Hij werd wel eens gevraagd om advies, want de marktberichten van de vruchten, daar was hij mee op de hoogte. In de herberg op de Fluplandse Voorstraat ging hij op de dag dat de Fluplandse boeren en de handelaars zaken plachten te doen, zijn licht opsteken. Hij voegde zich dan bij Jeremias van Oeveren, zodat ze samen op de hoogte waren van de prijzen die voor de vruchten betaald werden.

Ook hier regen de jaren zich weer aaneen. We schrijven 1842 Het was intussen al weer 13 jaar geleden dat Marinus van Oeveren en Helena van den Berg hun broodbakkerij opgaven om oom Jeremias op 'Hollands Hoeve' op te volgen. De kinderen van Marinus en Helena waren er opgegroeid de dochttertjes waren 'meiden' geworden. Adriaantje was al 14 en hun tweede dochter met die mooie naam Maria Tomina Ernestina was ook al bijna 12 jaar. De jongens Abraham Anthonie en Hendrik IJzerman Snoodijk op de school in het schooldreefje. De boerenknecht Leendert van den Bos en boerin Helena van Oeveren—van den Berge waren elkaar tot een hand en een voet. Leendert was al op de hofstede gekomen toen hij de schoolbanken goed en wel achter zich had gelaten. Het was april 1842, Leendert leefde net zo bij zijn bazin of het zo hoorde, toen Helena bij het flikkeren van het kaarslicht tegen hem zei: "Je blijft werken als een paard Leendert, je bent o zo goed

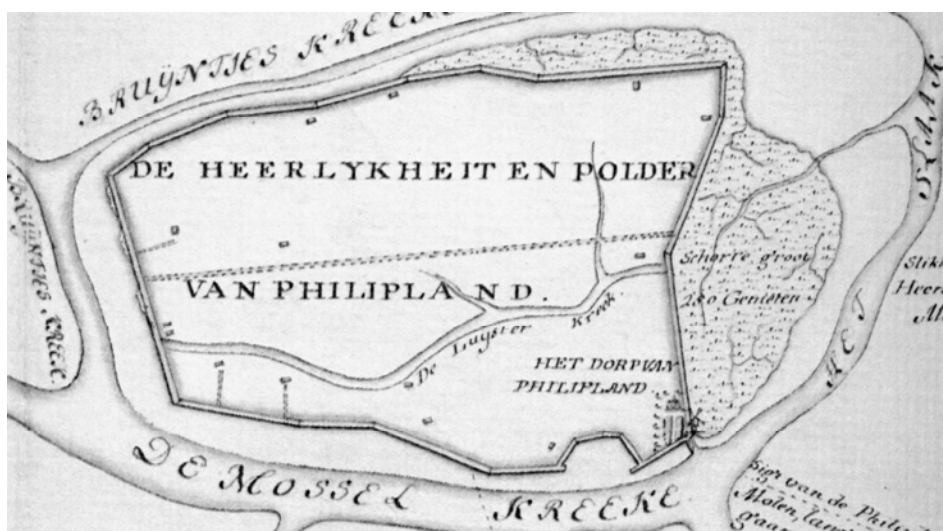
voor mij en we kunnen het goed met elkaar vinden, maar er is meer gebeurd. Leendert zat nog wat te schrijven toen ze opeens voor hem kwam staan. We zullen toch eens moeten praten Leendert". Terwijl ze dat zei hield ze met haar beide handen haar schort, die bijna tot op haar sloffen kwam, strak om haar lijf. "Je weet het net zo goed als ik, ik ben nu vier maanden zwanger en de tijd gaat door. Als je samen met mij verder wil, dan wordt het tijd dat je naar de gemeentesecretarie gaat om een datum van ondertrouw te bespreken. Leendert schrok een beetje en keek Helena een beetje verlegen in haar mooie ogen. Helena was van 1 april 1808 en nu 34 jaar oud. Leendert van 5 januari 1820 en was nu 22 jaar. Helena daarentegen zei het zonder te blozen tegen Leendert: "We hebben er samen in bewilligd, dus we zullen nu een beslissing moeten nemen". Ze bleef hem recht in de ogen kijken en juist dat maakte het voor Leendert wel gemakkelijker. Toen ze ook zijn hand nog vastgreep en aan hem vroeg: "Kunnen we samen verder Leendert?, toen kon hij de verleiding niet meer aan. Hij ging staan en nadat hij haar ook even recht in de ogen keek, omarmde hij haar en gaven ze elkaar een zoen. Dat duwtje had Leendert nodig. Hij wist dat het moest gebeuren, maar het werk op de hofstede en ook rond de woning wilde hij alles netjes houden, dus steeds maar uitstellen. Daarbij ook nog wat drempelvrees, het was er allemaal de oorzaak van dat hij het verplichtte huwelijk met Helena op de lange baan schoof. Nog dezelfde week ging Leendert de papieren in de maak doen en de datum van ondertrouw afspreken. Tegelijk kon er op de secretarie, die nog steeds in de herberg "de Druiventros" was gevestigd, de datum van hun trouwen worden

vastgesteld. Kort daarna werd de datum van hun huwelijk twee keer van de kansel in het dorpskerkje afgelezen. Het huwelijk zou plaatsvinden op 15 juni 1842.

Op de dag van het huwelijk had oom Jeremies voor een mooi koetsje met een sierlijk rijpaard voor het bruidspaar en de ouders gezorgd. Jeremias Aarnoudse, de collega van Leendert, zat op de bok van de koets en had zich daar netjes voor gekleed. Met bolhoed op mende hij het paard langs de molen naar de herberg aan de Voorstraat. Bij de voltrekking van het burgerlijk huwelijk waren de beide ouders van de bruidegom; Marinus van den Bos en Janna Nelisse aanwezig. Janna moest een kruisje zetten omdat ze het schrijven niet geleerd had. De vader van de bruid, Anthonie van den Berge was overleden, maar haar moeder Hendrika Liens kon nog uit Bruinisse overkomen om het huwelijk van haar dochter bij te wonen. Als getuigen hadden ze gekozen: Adriaan van Dijke van Bouwlust, 79 jaar, Abraham van Oeveren, winkelier, 68 jaar, Jeremias van Oeveren, 65 jaar en Adriaan Kunst, arbeider, 57 jaar. De zondag daarop zou hun huwelijk kerkelijk worden bevestigd. Ds. Samuel Jacobus Everaers was op 2 januari 1842 overleden, dus daar zal de consulent uit een buurgemeente voor zijn gevraagd om het bruidspaar 'over te trouwen' in de kerk.

Uit het tweede huwelijk van Helena zijn nog vier kinderen geboren: Leendert Marinus, geboren te Sint Philipsland op 11 november 1842, Janna, geboren te Sint Philipsland op 29 december 1843, Maria Thomina Ernestina, geboren te Bruinisse 3 oktober 1845, Johanna, geboren te Bruinisse op 6 februari 1848, dit kind is 7 dagen na de geboorte, op 13 februari te Bruinisse al overleden, Johannes, geboren op 27 april 1850 te Bruinisse. Hij is overleden te Bruinisse op 13 augustus 1850, 108 dagen oud.

Wat de oorzaak geweest is dat ze na hun huwelijk al betrekkelijk snel de hoeve hebben- of moesten verlaten is niet duidelijk. Hun eerste kindje uit dit huwelijk werd nog op "Hollands Hoeve" geboren. Ze verhuisden daarna begin 1843, tijdelijk naar een gedeelte van een woning op de Voorstraat A 35. Vandaar vertrok het gezin Van den Bos op 28 februari 1844 naar Bruinisse. Uit het gezin is op Duiveland een groot nageslacht voortgekomen. Op "Hollands Hoeve" vestigde zich op 2 juli 1843 het jonge echtpaar Anthonie van Nieuwenhuizen en Josina Bierens. Ze kwamen respectievelijk uit Steenberg

en Nieuw-Vossemeer. (Zie hierover Cronieke nummer 20 van juni 2010, blz. 31)

De klanten in het buitengebied

Damis had er lang naar uitgezien om zelf een broodbakkerij te beginnen. Hij had grote plannen. Sommige bakkers waren zich ook al gaan specialiseren op gebak en andere versnaperingen. Maar op een dorp met veel arbeiders hing de ruif nog niet zo laag. Anderszins er waren ook nogal wat boeren die de weg naar de winkel aan de Voorstraat wisten te vinden. Bovendien ging Damis wekelijks zijn klanten in het buitengebied meerdere malen met zijn paardje voor de broodwagen bezoeken. Behalve brood stond daarop een groot blik met verse beschuiten en een aantal soorten versnaperingen. Bovendien had de bakker ook aanverwante boodschappen in zijn sortering opgenomen. Het was echt de moeite waard dat hij in de Oude Polder en daarbij ook de Henriëttepolder zijn vaste klanten bezocht.

Nu Marinus van Oeveren en zijn vrouw Helena zich op de boerderij hadden gevestigd, had Damis het heft in handen gekregen in het op een na laatste huis aan de Voorstraat. Er was ruimte genoeg om uit te breiden, maar Damis wilde eerst de mogelijkheden op Sint Philipsland eens overzien. De kat uit de boom kijken, zoals men dat ook wel noemt.

Damis Everaers, geboren te Rotterdam op 17 oktober 1803, zoon van Samuel Jacobus Everaers en Maria Loos, trouwde te Sommeldijk op 25-jarige leeftijd met Adriana Grootenboer, (18 jaar oud), wonende te Sint Philipsland, geboren te Sommeldijk 10 november 1810 (Zij was een tweelingzus met Dingena). Dochter

van Pieter Grootenboer en Neeltje Karon (ook Carron genaamd)

Met zijn vrouw Adriaantje zat hij nogal eens te filosoferen wat de mogelijkheden waren op een klein dorp. Net voor ze naar Sint Philipsland kwamen waren ze te Sommeldijk op 23 augustus 1829 getrouwd. Hoe de klanten reageerden op de uitbreiding van hun specialiteiten in de winkel daar waren ze al achter gekomen, dat liep goed.

Op 23 december 1829 was hun eerste kindje Maria geboren. De geboorten van hun kinderen volgden snel op elkaar. Neeltje in 1832, Samuel Jacobus in 1834, Pieter in 1836, Jacobus Nicolaas in 1838, de tweede Neeltje in 1839, Jacobus Nicolaas in 1842 en Damis op 21 april 1843. Deze Damis was het achtste kind. Hun oudste dochter Maria was toen 13 jaar. We kunnen het allemaal volgen in het bevolkingsregister, na de geboorte van Pieter in 1836 hebben ze een dienstmeid voor dag en nacht in huis genomen. Het was Maatje Noordijk. (*1822). Zij werd na enkele jaren opgevolgd door Jannetje Reijngoudt (*1820). Daarna Tannetje Verwijs (*1821) en Adriaantje Wagemaker (*1823). Op 19 november 1845 werd het gezin uitgebreid met hun 9de kind Jacob Johannes.

De Afscheiding

Tot Sint Philipsland was ook op kerkelijk gebied een geschil doorgedrongen. Landelijk werd het de "Afscheiding" genoemd. In 1834 had in meerdere gemeenten van de Hervormde Kerk, volgens sommige predikanten, een verwatering van de leer plaatsgevonden. Het gevolg daarvan een kerkscbeuring die vergelijkbaar is met die van de Hersteld Hervormde kerk en de PKN in 2004. De ontwik-

St. Philipsland. Karreveld.

keling ontstond in het Groningse Ulrum waar onder leiding van dominee Hendrik de Cock een grote groep mensen uit de vaderlandse kerk stapte. De Hervormde kerk had ds. De Cock geschorst omdat hij openlijk en fel kritiek had op de praktijk van het kerkelijk leven en de - zijns inziens - verwatering van de Bijbelse leer. De gemeente van ds. De Cock was het niet met deze schorsing eens. Omdat de vele protesten geen effect hadden, scheidde hij en ook zijn gemeente zich af van de Nederlandse Hervormde Kerk. Dat verspreidde zich als een lopend vuurtje over Nederland en ook over Zeeland. Te Sint Philipsland was het ds. H.J. Budding uit Walcheren die de Afscheiding kracht bij kwam zetten op het kleine Zeeuwse eiland. Hij deelde zelfs Bijbels uit in de woningen te Sint Philipsland. Ik wil daar hier slechts heel kort op in gaan, maar omdat het precies in de tijd van ons verhaal afspeelde wil ik het even noemen.

Het was Adriaan Kunst, die als eerste een gezelschap ging beleggen in zijn eigen woning aan de Voorstraat. Aanvankelijk was er niets tegen te doen omdat de groep niet boven de 20 personen kwam. Kwamen ze daarboven dan moest toestemming worden gevraagd bij de overheid. Toen Pieter van Dijke zich bij het groepje aansloot, dat in het geheim samenkomsten belegde, werd de woning van Kunst te klein, maar daar wist nieuwkomer Pieter van Dijke raad op. Al snel viel hij op vanwege zijn spreken in het openbaar. Dat leidde ertoe dat het gezelschap meer

mensen ging trekken. Men kon ze niet meer in de kleine woning van Kunst herbergen. Even westelijk van het dorp, in de schaduw van de ringdijk waar in 1682 de dijk was doorgebroken, had van Dijke zijn boerderij "Bouwlust". Men begon daar in de woning, kort daarna toen deze te klein werd in het wagenhuis en later, toen ds. H.J. Budding uit Walcheren en ds. L.G.C. Ledeboer uit Benthuisen het Heilig Avondmaal kwamen bedienen en de kinderen dopen, werd dat een bron van ergernis voor de predikant en de kerkenraad van de Hervormde kerk. De kerkenraad vergaderde wekelijks en ook het gemeentebestuur werd in de gesprekken betrokken. Burgemeester Marinus Dorst en zijn wethouders Jeremias van Oeveren en Adriaan van Dijke (de vader van Pieter) bogen zich ook over deze moeilijke problematiek. Ze gaven de plaatselijke veldwachter opdracht om het aantal overtreders te onderscheiden en hun getal te bepalen. Dat leidde ertoe dat de rechterlijke macht eraan te pas kwam. Pieter van Dijke, de boer van "Bouwlust" kreeg boete na boete thuisbezorgd totdat hij deze niet meer kon betalen. Er was geen pardon, hij kreeg toen gevangenisstraf, die hij in het Gravensteen te Zierikzee moest uitzitten. Het was niet alleen te Sint Philipsland, maar ook landelijk greep de Afscheiding steeds meer om zich heen. Achter zijn woning in de Voorstraat, nu huisnummer 38, had Van Dijke al een schuurkerk van hout op laten trekken. Ze mochten geen geld inzamelen voor de

onkosten, maar een vrijmoedige vrouw, het was Neeltje Reijngoudt, hield kort bij de uitgang haar schort open waar men de geldstukken in kon werpen. Eerst nadat toestemming van de regering werd verleend kon Van Dijke ongehinderd preken in de schuurkerk achter zijn woning. Nadat hij eerst nog tot maart 1851 oefenaar bleef werd hij op zondag 23 maart 1851 door ds. L.G.C. Ledeboer uit Benthuisen, te Sint Philipsland bevestigd tot herder en leraar. In 1871 liet hij een kerk bouwen in de Achterstraat achter zijn woning, thans Voorstraat 38. Deze is rond

1900 uitgebreid met een galerij, in 1928 met een nieuw gedeelte aan de noordzijde, in 1936 met een consistoriekamer en in 1950 nogmaals met een nieuwe galerij, nu in het nieuwe gedeelte. De kerk, die in 1931 'Oud Gereformeerde Gemeente' ging heten, breidde in de jaren '50 van de vorige eeuw uit tot 1250 leden en doopleden. Ten gevolge van meerdere scheuringen en niet minder de secularisatie, die na 1953 is ingezet, is de kerk van Ds. Pieter van Dijke nu gedecimeerd tot een beperkt aantal leden.

Het gehucht: Het Karreveld

De ouders van Leendert van den Bos, Marinus van den Bos en Janna Nelisse behoorden tot de eersten die zich met hun gezin bij de Afscheidenen voegden. Ook de weduwe Helena van Oeveren - van den Berge voegde zich met haar drie kinderen uit haar eerste huwelijk bij de volgelingen van ds. Pieter van Dijke. De Afscheiding van 1834 vond plaats toen het dorp nog bestond uit de Voorstraat en de westelijke zijde van de Achterstraat tot op het punt waar nu de Deldensestraat begint. Er ontstond in de jaren die volgden op de bevestiging van ds. Pieter van Dijke in 1851 een grote woningnood en grote werkeloosheid. Men ging in het zogenaamde Karreveld woningen bouwen die heel laag en bekrompen waren. "Tentachtige optrekjes", worden ze wel in de correspondentie van de gemeente Sint Philipsland genoemd. Ze stonden ook heel laag. Ds. Pieter van Dijke vroeg als eerste

Uitg. S. Ochtman & Zoon, Zierikzee. 17538

Groeten uit St. PHILIPSland.

bij de gemeente vergunning aan om daar een woning te bouwen. Per omgaande werd hem vergunning verleend. Men begon bij het eerste slop vanaf de Achterstraat. Het gemeentebestuur stelde dat op prijs, omdat ze niet eens een woning meer hadden voor een belastingbeambte met zijn gezin.

De optrekjes werden aangesloten op een open riool. Het waren de meest eenvoudige en ongeleerde mensen die daar een woning, als men ze zo noemen wil, konden bemachtigen. De overlevering zegt dat de vloeren van klei waren met een vlonder van hout onder de tafel, waar men de voeten op kon zetten. In 1866 werden hier de eerste gevallen van de cholera-epidemie geconstateerd. De provinciale geneeskundige politie heeft kort daarna geconstateerd dat daar maatregelen tot betere leefbaarheid moesten worden getroffen. Kort daarop moest ook het kerkhof rond de Hervormde kerk worden gesloten omdat ook dat als een bron van besmetting werd gekenmerkt. In 1871 werd de begraafplaats aan de Oostdijk in gebruik genomen. Het Karreveld was voor 1900 volgebouwd en waarschijnlijk waren er toen ook al wat woningen verbeterd. Vanaf 1870 tot 1900 emigreerde een vijfde deel van de bevolking van Sint Philipsland en Anna Jacobapolder naar Noord Amerika. Dat waren ongeveer 300 van de 1500 inwoners. Opvallend was wel dat van deze emigranten zo'n 90 procent tot de Afscheidenen behoorde. Verre-

weg de meesten vestigden zich te Grand Rapids in Michigan.

Na 1900 ging aannemer Leen Capelle in het verlengde van Karreveld verder met de bouw van woningen tot aan de eerste hoek, waar nu de Deldensestraat begint. Langs de Platte Kreek, het open riool dat van de Achterstraat vandaan kwam hadden ze bij Bram den Braber, "Bram van Riek" eerst nog grond vrijgemaakt voor acht of tien varkenshokken voor de bewoners van het Karreveld. Daar was geen ruimte, en was dat er al geweest dan zou de stank van de varkensurine in de smalle steegjes ondraaglijk geweest zijn. "Achter de hoek" werden daarna nog twee landbouwschuren en acht arbeiderswoningen gebouwd. Er kwam nog meer vraag naar grond op de "Lange Weide" van Adriaan van Dijke, maar toen wilde deze geen grond meer verkopen naast Adriaan Steijn en Jozina den Braber. Had hij dat wel gedaan, dan waren ze binnen korte tijd tot aan de tuin van Bouwlust geweest. De nieuwbouw verplaatste zich toen naar de Wilhelminastraat, waar medio jaren '20 van de vorige eeuw 12 degelijke arbeiderswoningen werden gebouwd. Jan Reijngoudt en Klazina Quist kwamen in het eerste, en Adriaan Marinus den Braber, de olieboer, en Dingena (Diet) Quist in het laatste van de twaalf huizen.

Direct daarop werd op de Sluisblok in de Henriëttepolder begonnen met de bouw van woningen. De aannemers Capelle, Allewijn en Clarisse bouwden deze wijk

met respectievelijk de Emmastraat, de Julianastraat en de Prins Hendrikstraat voor de Tweede Wereldoorlog zo goed als vol. Na 1953 kwam het sluitstuk met de Deensestraat vanaf de Oostdijk tot de Stationsstraat.

Ik noemde de emigratie naar Noord-Amerika. Ik zou erg onvolledig zijn als ik zou nalaten om iets over de trek van het platteland naar de stad te noemen. Vooral vanaf 1920 en nog erger toen kort voor 1930 de landbouwcrisis vanuit Noord Amerika naar Europa kwam overwaaien vertrok ruim 30 procent van de beroepsbevolking naar de steden. Daar was werk

in de havens en de fabrieken. Veel Fluplanders begonnen daar zelfs een eigen winkel. De "waterstokerij", ook wel "water en vuur nering" genoemd, was zeer in trek bij de plattelanders. Verder waren er die een groentehandel begonnen. Ook de brandstoffen werden als een gangbaar product geacht. Met vrachtwagens vol kwamen ze de families in Sint Philipsland bevoorraden.

Bakker Damis Everaers en de bedijking van Anna Jacobapolder

Omdat ik deze gegevens in verhaaltrant heb geschreven, leek het mij wel leuk om even over te wippen naar iets wat in dezelfde tijd plaatsvond. We hebben Leendert van den Bos en zijn vrouw Helena van den Berge naar Bruinisse op Duiveland zien vertrekken. Met Damis Everaers en Adriana Grootenboer maakten we al kennis toen ze nog maar een meisje van 17 jaar was. We hebben ze gevolgd van het moment toen ze Helena van Oeveren – van den Berge beloofde haar te komen helpen omdat ze de laatste maand van haar zwangerschap het werk in de bakkerswinkel niet meer kon volhouden. Adriaantje bleef bij Helena in huis tot de dag van haar huwelijk met Damis Everaers aanbrak. Dat was in augustus 1829. En al schrijvende zijn we in de jaren '40 van de 19de eeuw beland.

Bij Damis en Adriaantje is op 19 november 1845 hun negende kind geboren. Het is Jacob Johannes. Hij groeit op en is na

schooltijd al bij vader Damis in de bakkerij te vinden. Toen hij zijn bul gehaald had bij meester Snoodijk in het schooldreefje nam vader hem in dienst. Hij wilde ook broodbakker worden. Een blik in het overlijdensregister leert ons echter dat hij op 3 juli 1869 is gestorven, 23 jaar oud. Hij was niet de enige. Eerder moesten ze ook al enkele kinderen heel jong missen.

De zomer van 1846 loopt ten einde. Er wordt veel gesproken over het inpolderen van de schorren en slikken tussen Flupland en Bruinisse. De geniekapitein Willem Frederik del Campo genaamd Camp, je hoorde de naam van die man steeds meer noemen. Hij zou de zogenaamde schorren van Ru-moirt en Nicke willen bedijken.

En daarbij zou het gedeelte tussen de Noorddijk en de Bruintjeskreek ook drooggelegd worden. Het was toch wel heel wat, dat er stond te gebeuren. Het eiland Sint Philipsland zou in een keer anderhalf keer zo groot worden. Camp liep aanvankelijk tegen een aantal problemen aan. Maar hij had zijn contacten tot in de hoge regionen, zodat die wel konden worden opgelost. De problemen van financiële aard waren voor hem nog het grootst, maar daar moest uit te komen zijn. Daar mocht zijn karwei niet op stranden. Zijn plan om in 1847 te beginnen liet hij nog niet vallen. Hij had ook de hulp van Abraham Caland nodig omdat de grond tussen de Noorddijk en de Bruintjeskreek kadastraal tot de gemeente Sint Philipsland behoorde, en de overige schorren en slikken tot de gemeente Bruinisse. Voor dat deel kon het niet meer misgaan. De militair Camp, die om zijn kwaliteiten was bevorderd tot kapitein van de Genie en als standplaats Terneuzen kreeg stond bekend om zijn kennis op waterbouwkundig gebied. Hij had daar zijn kennis nog verrijkt met het toezicht op de fortten langs de Westerschelde en de Belgische grens. Hij ontmoette in de directiegebouwen menigmaal Abraham Caland, zodat de afstand tussen hen ook korter was geworden. Ze leerden elkaar beter kennen. Op de tekentafel kreeg het in te polderen gebied van del Campo al gestalte. Het was besteksklaar om te worden aanbesteed.

Ook voor de financiële problemen was blijkbaar een oplossing gevonden. Het

stond te gebeuren in een tijd van grote werkeloosheid, wat inhield dat Camp ook nog geld uit de werkverschaffingspot kon opstrijken. Het werk moest in één werkbaar seizoen worden geklaard, dat inhield dat er een groot aantal mensen aan deze inpoldering te werk konden worden gesteld. Er werd nog een aantekening gemaakt dat een strook schor langs het Zijpe onaangeroerd moest blijven omdat de vletters daar hun vette klei uit kochten om die bij schade aan de zeekeringen te kunnen gebruiken.

Brood werd met een ezel aangevoerd

De aannemers Van Tienhoven en van Haaften zouden begin juni 1847 aan het omvangrijke karwei beginnen. Er moest een dijk worden aangelegd van 8200 meter lengte. De eerste spade hiervoor ging op 10 juni 1847 in de grond. Het werk moest voor het stormseizoen klaar zijn. Dat werd ook gehaald. Op 1 november was de dijk klaar. Voor de dichtingen van de Bruintjeskreek waren twee zinkstukken nodig. Een van 600 en een van 200 meter lengte.

Zoals uit mededelingen blijkt, moest het werk in 18 weken geklaard worden. En dat leek te lukken. Er werd mededeling van gedaan dat er, toen het werk in volle gang was, tweeduizend mensen aan werkten. Uit vage gegevens valt af te leiden, dat er gewerkt werd, zolang het licht was; er werden schaft- en overnachtingvoorzieningen gebouwd van riet, wat in de omtrek voldoende voorradig was. Er werd wel geschreven dat het in de kreken

voldoende aanwezig was, maar dat moet ik betwijfelen. Het zoute water van de Oosterschelde had immers nog vrij spel in de kreken en op de schorren en platen ten noorden van Flupland. Dus het riet zal aangevoerd zijn uit andere plaatsen.

Het dagelijkse voedsel kwam hoofdzakelijk van Sint-Philipsland vandaan. Het bleek dat broodbakker Damis Everaers vooraf al overleg had gepleegd met de directie. Of hij vooraf op Sint Philipsland zijn bakcapaciteit ook heeft kunnen aanpassen, daar wordt niets over genoemd, maar wel dat hij het brood voor de dijkwerkers met een ezel aanvoerde. Misschien hebben er ook derden voor hem gebakken, want om enkele malen per dag voor 2000 mensen boterhammen op tafel te zetten, daar waren nogal wat vierponders voor nodig. We moeten ons om een zo groot aantal arbeiders te verzorgen en te bevoorraden steeds naar de omstandigheden van die tijd verplaatsen. Het kan zijn dat de broden met een groot aantal tegelijk met kar en paard aan de Noorddijk- of misschien iets verder werden afgeleverd en vandaar op de rug van de ezel in de schaftplaatsen van riet werden gebracht. Als we de mogelijkheden van toen met die van nu vergelijken, dan moet het zowel voor de werkmensen als voor de verzorgers elke dag een zware dag geweest zijn. Had er iemand foto's kunnen maken, dan zouden die er zeker wel geweest zijn van de ezel die afgeladen was met brood en van de man die met zijn kruiwagen grond alle zeilen bij moest zetten om op de plank te blijven. Toen hij

deze uiteindelijk leeg stortte had hij weer een bijdrage geleverd om de ruim acht kilometer lange dijk voor het stormseizoen dicht te hebben. Damis Everaers zorgde dus voor het brood. Dat zal hem geen windeieren hebben gelegd. J.A. Klompe schreef in zijn boekje Anna Jacobapolder, ontstaan, leven en wonen: "Ook van de kant van Bruinisse kwamen voorzieningen, al lag dat meer op het gebied van de marskramerei en de niet te missen borrel."

Op 21 november 1847, dus enkele weken na de grote drukte beviel Adriaantje van haar 10de kind. Ze noemde hem Frederik Cornelis.

Eerste woningen in De Polder

Te Ooltgensplaat woonde een echtpaar dat nauwe banden had met Sint Philipsland. Toen ze hoorden dat bij Sint Philipsland een nieuwe polder was bedijkt en dat er boerderijen en woningen werden gebouwd, werd in de woning van dat echtpaar een hartig woordje gesproken. De vader uit dat gezin ging enkele jaren na de bedijking een praatje maken te Bruinisse, waarbij de nieuwe polder behoorde, om te vernemen of er een mogelijkheid was om zich daar te vestigen. Hij had eigenlijk wel een goed gesprek gehad, toen hij op de 'Plaats' terugkeerde. De Anna Jacobapolder werd in 1847 bedijkt. In datzelfde jaar werd er een directiewoning en twee andere woningen gebouwd. Het jaar daarop werd Rumoirt gebouwd, terwijl de Langeweg, de Noordweg en de Zuidweg werden aangelegd. In juni 1850 werd het gezin verwittigd dat ze zich in het Gehucht aan de Noordweg konden vestigen. De eerste huisjes waren gebouwd op de kruising van de Noordweg met de Langeweg.

Het was broodbakker Lambrecht Laven, geboren te Sint-Maartensdijk 13 februari 1823. Zijn vrouw was Adriaantje de Groene, geboren te Sint Philipsland 5 december 1820. Ze hadden drie kinderen: Adriaan, Marinus en Jacobus. In juni 1850 had het gezin zich in De Polder gevestigd. Al op 12 juli van dat jaar kregen ze er in hun nieuwe huisje een dochtertje Adriaantje bij. Het was op 19 april 1852 toen zoon Johan Pieter werd geboren. In de zomer van 1855 was Adriaantje weer in verwachting. Het zou het zesde kind worden. Het was op 23 augustus 1855 toen de vroedvrouw weer bij moeder Adriaantje moest aankloppen. Kort na haar komst was er wederom blijdschap. Weer een broertje, zo krijgen de bewoners van het huisje aan de Noordweg te horen.

Wat een blijdschap. Een gezonde jonge zoon werd bij moeder in de armen gelegd. Jacob was de naam van de nieuwe boreling.

Vader had zijn werk in het kleine optrekje dat achter de woning was gebouwd. Een stookplaats en een broodbakkersoven, daar had hij vergunning voor gekregen om zijn beroep aan de Noordweg voort te zetten. Bewoners, waaronder de opzichters van de Landbouw en een aantal werkmensen die een aantal dagen in de nieuwe polder verbleven, namen zoveel brood af bij de bakker dat ze er van konden leven. Krap drie maanden na de geboorte van de laatste zoon in het gezin moest Adriaantje haar klanten vertellen dat haar man nogal ziek was en dat hij zelf niet kon bakken. "Maar we worden geholpen hoor. Zoon Pieter Everaers van de Fluplandse bakker mag komen helpen in onze bakkerij". Pieter Everaers, de zoon van Damis en Adriaantje was 19 jaar, maar zijn vader had hem al zoveel aangeleerd dat hij zelfstandig wel een oven brood kon bakken. Het was een oplossing waar Adriaantje Laven-de Groene erg blij mee was. Maar bij haar man Lambrecht werd de kwaal ernstiger, zodat de heemeester moest worden ontboden. Nadat deze de bakker had onderzocht constateerde hij bij de bakker een kwaal die in de bloedvaten zat. Enkele dagen later verergerde het ziektebeeld snel. Waarschijnlijk een bloedpropje in de longader was de oorzaak dat Lambrecht op 19 november 1855 op 32-jarige leeftijd in Anna Jacobapolder is overleden.

Het was een zware beproeving voor Adriaantje. Nadat ze te Sint-Maartensdijk,

waar haar man vandaan kwam, was getrouwd en ook hun eerste kind was geboren, gingen ze hun geluk in Ooltgensplaat beproeven. Maar toen de nieuwe polder bij Flupland in beeld kwam, we schreven het al, dat trok hen toch meer. Adriaantje was bekend met het winkelleven. Haar moeder Adriaantje de Ruijter was op Flupland winkelierster in het pand, thans Voorstraat 34. Later was ze in een ander pand aan de overzijde van de Voorstraat ook herbergierster, waarin ze ook zelf in haar levensonderhoud kon voorzien.

Op 1 januari 1857, veranderde er nogal wat voor de bevolking in Anna Jacobapolder. Aan een periode van ruziën tussen Sint Philipsland en Bruinisse kwam op die datum een einde. De Anna Jacobapolder, die tot genoemde datum kadastraal tot Bruinisse behoorde werd toen bij Sint Philipsland gevoegd. Voor de bewoners van de Polder werd het makkelijker. In plaats van op Duiveland konden ze nu op de secretarie van hun eigen eiland hun zaken afhandelen. In de kolom: 'beroep' werd bij bevolking nu 'winkelierster - broodbakster' ingevuld op het adres C.33. Het dorpje was nog klein. Aan weerszijden van de Noordweg waren al een aantal eenvoudige arbeiderswoningen gebouwd. De winkel van Adriaantje stond aan de oostzijde, op de hoek van de Langeweg. De voorzieningen namen toe. Willem Frederik del Campo genaamd Camp, eigenaar van de Anna Jacobapolder, was in 1861 burgemeester van Sint Philipsland geworden. Dankzij zijn inspanningen kon er al snel een school worden gebouwd in De Polder. Hij verleende grond voor de bouw, een lening van 2500 gulden tegen 4 procent per jaar. Aan de Langeweg, te-

genover het woon/winkelpandje van de weduwe Laven, verrees binnen een jaar een openbare lagere school, die op 10 februari 1862 werd geopend.

In Anna Jacobapolder een nieuwe school en op Flupland een school in het Schooldreefje waar steeds klachten over kwamen. Het tochtte er verschrikkelijk en als het regende bleef het binnen ook niet droog. Kort voor de nieuwbouw van de school in De Polder had de plaatselijke predikant van de afgescheiden gemeente: ds. Pieter van Dijke, ook stappen ondernomen om te komen tot de bouw van een school voor zijn eigen gemeente. In samenwerking met zijn broer Abraham en zijn kerkenraad kreeg hij grond van de ambachtsheer en tegelijk werd er vergunning verleend om een nieuwe school te bouwen. Daarmee was de eerste school aan het Schooldreefje, die in 1830 werd gebouwd door Cornelis Geense vanwege de ondeugdelijke voorzieningen en te weinig leerlingen, bijna overbodig geworden. Dat was natuurlijk een probleem voor de kinderen van de hervormde gezinnen. Burgemeester Camp zag het al aankomen. Die wilden straks natuurlijk ook deugdelijk onderdak voor hun kinderen en terecht. Maar de burgemeester ging met dominee van Dijke in gesprek. De predikant kwam met de burgemeester, onder voorwaarden overeen, dat zijn school voor alle kinderen van het dorp, ook die van de Hervormde kerk, gebruikt mocht worden. *(Zie daarvoor ook de inleiding van het klassenfotoboek door H. Uil in 1992).*

Door de bemiddeling van burgemeester Del Campo, genaamd Camp, kregen kort na 1860 zowel Sint Philipsland als Anna Jacobapolder de beschikking over een nieuwe school. Tevens kwam Camp met zijn gemeentebestuur overeen om de oude school op te knappen en deze voortaan te gebruiken als gemeentehuis. Toen dat gebeurd was kreeg Sint Philipsland de beschikking over een echt gemeentehuis.

In de Polder ging de ontwikkeling van de landbouw en het bouwen van woningen gestaag verder. Camp had daarvoor zijn eigen manier. In bepaalde tijden waren er arbeiders beschikbaar om zich met andere zaken te bemoeien. Het is bekend dat in het haventje aan het Zijpe steeds scheepjes met sloopmateriaal werden aangevoerd uit Rotterdam. Een arbeider in de Polder -Adriaan Wisse heeft dat haarfijn tegen mij verteld- het was Jan Wesdorp, erg handig was in allerlei handwerk. Geboren te Bruinisse in 1835, trouwde hij daar in 1858 met zijn dorpsgenote Elisabeth de Waal. Evenals zijn vader te Bruinisse, deed Jan verantwoordelijk werk in de meestof in de Polder. Toen er een schipper gered moest worden op het Zijpe tijdens een zware storm zat Jan ook in de roeiboot op hem te redden. Hij was van meet af aan in De Polder betrokken bij het bouwen van arbeiderswoningen. Om te bouwen had men ook toen zand, kalk, tras en steen nodig. Achter de woningen waar men ging bouwen werd op een bepaalde oppervlakte de klei afgegraven. Plaatselijk is dat niet meer dan 40 tot 50 cm.

Daaronder is het puur zand. Dat zand diende, na bereiding met kalk, als metsel-specie. Voor een eventuele regenbak gebruikte men tras. Schoongemaakte steen en sloophout werden, zoals genoemd, van elders aangevoerd. Jan met-selde en timmerde, maar zag hij dat er onder de arbeiders erg handige lieden waren, dan verzocht hij deze collega's mee te helpen bij het bouwen. De huisjes waren heel klein en laag en vooral in de wintermaanden was het er onbehaaglijk wonen.

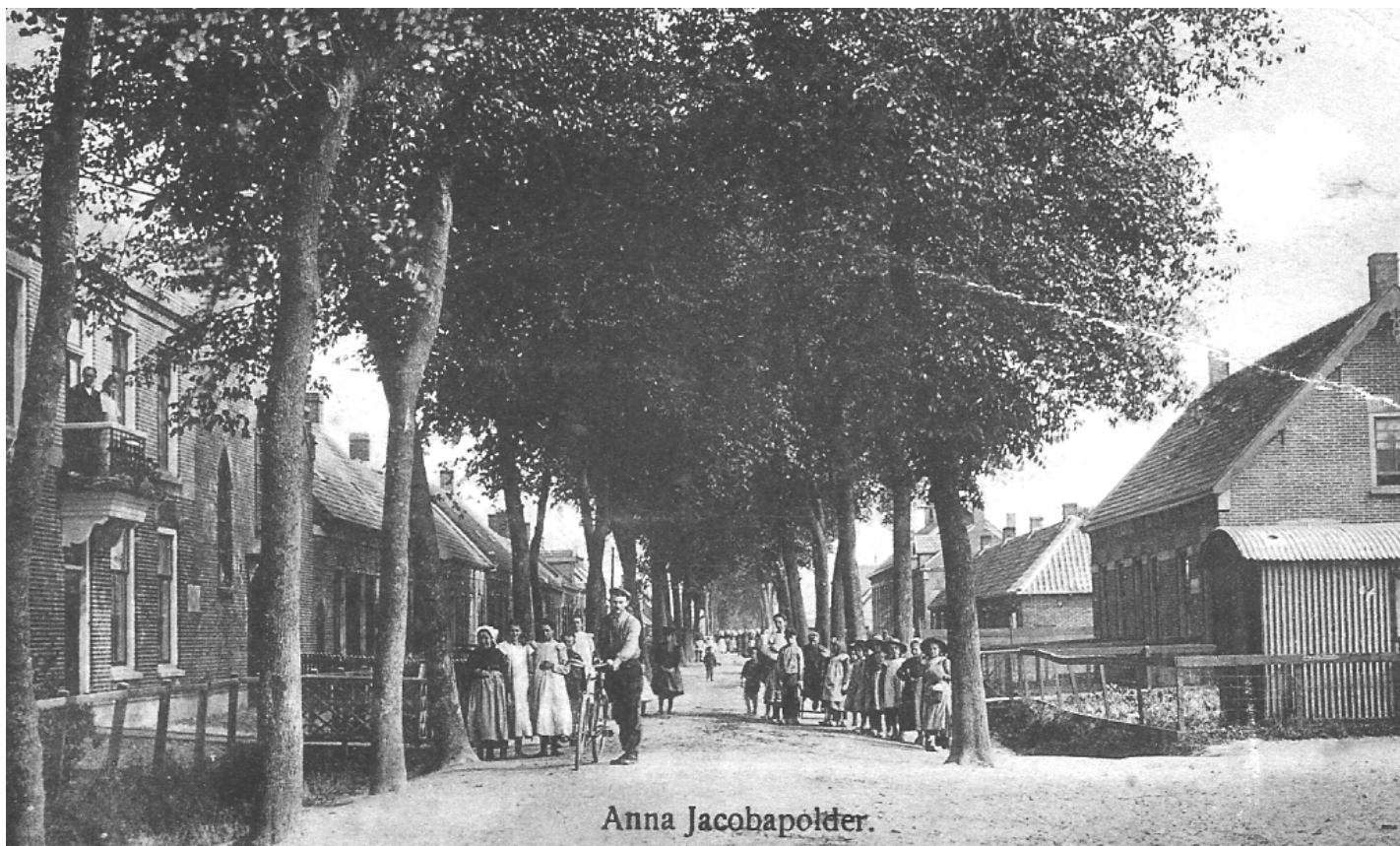
Pieter Everaers

We blijven nu in Anna Jacobapolder. Er is een school gebouwd en het wordt steeds aantrekkelijker voor gezinnen om er te komen wonen. Jan Wesdorp en zijn helpers gaan ook steeds door met het bouwen van eenvoudige arbeiderswoningen. We zien hierboven dat de huisjes maar klein waren toen ze werden gebouwd. Maar later, zo rond de eeuwwisseling, werden ze opgetrokken en geriefijker gemaakt.

Pieter Everaers, die Adriaantje al bij kwam staan tijdens de ziekte van haar man was met een kleine onderbreking weer als bakkersknecht bij de weduwe Laven ingetrokken. Hij was er intern, want bij een broodbakker begint de dag al in de vroege uurtjes. Pieter zag als het ware het aantal inwoners uitbreiden. Ook tijdens het bezorgen kwam hij steeds bij nieuwe bewoners. De omzet groeide bij Adriaantje in de winkel. Pieter was erg creatief, dat had hij van zijn vader geleerd. Een versnaperingetje bij de thee,

daar had de bakker op Flupland al reclame voor gemaakt. Bovendien had Adriaantje in haar winkel-tje een sortering van dagelijkse boodschappen. Op de toonbank was een koffiemolen aangebracht. Een koperen weeg-schaal met gewichten en een schaal-tje grind om het lege goed te ijken. Als je binnenstapte rook het heerlijk bij Adriaantje. Haar knecht was haar rechterhand. Elk moment van

Anna Jacobapolder.

de dag was ze op hem aangewezen. Als ze iets niet wist deed ze de deur open en riep ze: "Pieêter! Ei jie even tied?" Hij stond altijd klaar op haar te helpen. Twee zoons uit haar eerste huwelijk, Marinus en Jacobus waren al in Wissenkerke en Nieuwerkerk in betrekking gegaan. Ze sprak haar knecht steeds meer welgemeend aan. Maar ja, zij was 43 jaar en Pieter 26 jaar. Een aanzienlijk verschil. Daarover hadden ze al meer gesproken, maar na enige tijd waren ze daar toch overheen gestapt. Het klikte goed tussen elkaar en Adriaantje vond zich nog te jong om haar weduwekleed te blijven dragen. "Dan trouwen we" zei Pieter, toen ze het er voor de zoveelste maal over hadden.

Adriaantje had daar wel op gerekend, want ze was al stilletjes bezig geweest om uit te dokteren wie er getuigen moesten zijn. Ze had ze opgeschreven en vanavond zou ze het papiertje aan Pieter laten zien. Toen ze die avond wat zaten te drinken zei ze tegen Pieter. "Luister eens, Als we trouwen moeten we vier getuigen hebben. Ik heb er eens over nagedacht en ze moeten netjes hun handtekening kunnen zetten". Pieter schoot in de lach toen ze het papiertje aan hem gaf. "Wat ben je toch in de weer", zei hij tegen haar. "Natuurlijk, je moet overal op berekend zijn als je naar de secretarie gaat. Je kunt daar niet met lege handen aan komen". Pieter vouwde

het open en las: "Willem van der Hoofd", "ja natuurlijk, de buurman. Goed van jouw dat je die eerst gezet hebt". "Cornelis Meijer", ook een goeie. De molenaar. Hij zorgt steeds dat de tarwebloem is aangevuld. "Kommer Quist", die kunnen we er beslist niet bij missen. Het is je zwager, die kun je niet voorbij gaan. "Cornelis van der Dussen, de kleermaker". Ja, goed dat je er aan gedacht hebt, want met mijn zondagse pak zit ik bijna door mijn knieën. "Je bent buitengewoon lieverd". Adriaantje keek een beetje verlegen op, maar Pieter zei: "Daar hoeft je niet van te blozen, dat ben je toch". "Moeten we nog meer meenemen als we daar naar toe gaan?" "Ja natuurlijk" zei Adriaantje. "Onze geboortedatums en waar we geboren zijn. Ook dat ik weduwe ben en van wie. Dan moeten ze ook nog de namen van onze ouders en of ze nog in leven zijn. Ze moeten ook weten of ze hun handtekening kunnen zetten". "Dat is daarom nog al wat" zei Pieter. "Dan mag je toch wel zorgen dat je alles bij je hebt", zei hij tegen Adriaantje. "Ja maar Pieter: dat moet jij doen hoor. Ze moeten alleen alle gegevens van ons en onze ouders weten en wie de getuigen zijn". "Dus ik moet alleen" zei Pieter verontwaardigd. "Het is gewoon een formaliteit, ze noemen dat: "De papieren in de maak doen" en als ze alles weten dan krijg je de datum mee om ondertrouw te doen. Ik zal

alles opschrijven, zodat je niets hoeft te onthouden" Hij keek zijn aanstaande vrouw nog even strak in de ogen en zei. "Ik pak morgen, als het tweede baksel uit de oven is de hit en span hem voor de kar om de gegevens op papier te laten zetten". Pieter strekte zijn benen nog even uit. Terwijl hij de roede van de platte buiskachel vasthield zei hij tegen zijn winkelierster: "We gaan naar bed meid, morgen is het weer vroeg dag".

Het was de andere morgen al 11 uur geweest, toen Pieter terug kwam van de secretarie. Het klopte allemaal wat Adriaantje had meegegeven. Ik heb de papieren al bij me en ik weet precies wanneer we ondertrouw moeten doen en hoe laat. Ook onze trouwdatum hebben ze al opgeschreven. Wist jij dat we ook nog aangeplakt worden", zei hij tegen Adriaantje. Terwijl hij de enveloppe aan haar gaf vroeg Adriaantje of hij wat wilde drinken. "Ja, ik lust nog wel een kommetje koffie".

Vader en moeder Everaers waren blij dat hun zoon ging trouwen met de weduwe Laven. "Daarin moeten we gewoon verstandig zijn Damis. Je weet immers niet wat de tijd brengt. Zoon Pieter had het vertelt tegen zijn ouders dat hij ging trouwen. De ouders hebben hem er helemaal vrij in gelaten. Ze wensten hem toe dat hij een gelukkig huwelijk zou hebben

met Adriaantje de Groene. De ouders van Pieter wisten dat het een vierkante vrouw was, die voor haar zaak en haar kinderen stond. Ze waren er van overtuigd dat ze met zoon Pieter een goed huwelijk zou hebben. Het huwelijk zou worden voltrokken op donderdag 19 februari 1863. Wat bij Damis in zijn gedachten speelde? Daarnaar hoeven we eigenlijk niet te gissen. “Ik had er zo op gehoopt dat er bij onze Pieter nog eens een stamhouder geboren zou worden”. Het lag niet meer zo voor de hand, dat wist hij zelf ook wel. Vader en moeder Everaers vonden dat ze iets leuks moesten verzinnen op de trouwdag van hun zoon en hun aanstaande schoondochter. Damis wist de weg al op Sint Philipsland. Hij had voor zijn vrouw nog stil gehouden wat hij in zijn gedachten had. Het speelde al meteen na het bekend worden van het huwelijk door zijn gedachten: “Een koetsje met twee mooie paarden ervoor voor het bruidspaar en de kinderen die nog thuis waren. En dan nog een koetsje voor de vier getuigen. De drie die hier op het dorp wonen kunnen ze dan ophalen en buurman Willem van der Hoofd kan aan de Noordweg instappen”.

Zo had Damis het tegen zijn vrouw verteld. “Ik vind het heel aardig van je, dat je dat verzonnen hebt voor onze Damis en zijn aanstaande vrouw. Ze had er nog even over nagedacht. “Een ding Damis: Ik zou graag willen dat jij als vader en ik als moeder ook de rit met hun mee konden maken naar de trouwzaal. Wat vindt jij daarvan?” Dat was hem ontgaan. “Adriaantje toch, dat ik daar nu toch niet aan gedacht heb.

De rit ging op 19 februari 1863 circa 13.00 uur door de Langeweg en vervolgens door de Lageweg, langs de mooie hofstede Nicke, en vervolgens langs de Noordelijke zeedijk naar de Hogeweg waar ze langs de boerderij La Solitude in de Kramerspolder reden. Onderweg werden ze toegezwaid. Zo bereikten ze de Oostdijk, die aan weerszijden beplant was met mooie bomen. Aan de ene kant de Oude Polder en links de Henriëttepolder, waar arbeiders bezig waren met het schoonmaken van de greppels.

Het was een plaatje toen ze over de dijk naar de korenmolen van Cornelis Meijer reden. Langs de haven bereikte ze de

Voorstraat waar de koetsjes voor de winkel van vader en moeder Everaers werden geparkeerd. De koetsiers bleven bij de paarden toen het bruidspaar en hun gevolg zich via het met bomen beplante Kerkdreefje naar het gemeentehuis begaf. Niemand minder dan de sinds op 24 juni 1861 benoemde burgemeester Willem Frederik del Campo, genaamd Camp verwelkomde het bruidspaar uit zijn nog jonge Anna Jacobapolder. Het gemeentehuis was ook nog maar ruim één jaar geleden in gebruik genomen. Voorheen vergaderde, en sloot men huwelijken in een vertrek van het huidige café 't Durp. Het bruidspaar was o zo blij dat vader en moeder Everaers koetsjes met mooie rijpaarden hadden geregeld om de reis naar Flupland te maken. Op de terugweg hadden zich nog meer mensen verzameld langs de wegen en in de Langeweg om het bruidspaar in te halen. Bij de winkel van Adriaantje hadden een aantal burens een bord met slingers opgehangen. Op 18 januari 1864 werd er bij het echtpaar Pieter Everaers en Adriaantje Everaers-de Groene op de hoek van de Noordweg een zoon geboren, die Damis werd genoemd.

~~~~~

In Memoriam

We zien ons in de laatste Cronieke van dit jaar weer verplicht om het overlijden van een onzer leden aan u te melden. Het is Pietje den Braber-de Jong. Haar man: Adriaan Marinus den Braber voer in zijn jonge jaren op een kustvaartuig vanuit Noord Nederland de Oostzee op. Aan de wal ontmoette hij in het Friesse Grouw zijn toekomstige vrouw Pietje, met wie hij in die plaats op 17 december 1953 in het huwelijk trad. Toen Adriaan besloot om de kustvaart vaarwel te zeggen, besloot zijn vrouw hem te volgen naar zijn geboorteplaats.

Als ‘Arjaan en Pietje’ stonden ze bekend als een echt Fluplands echtpaar, maar het Friesse bloed bleef bij Pietje toch wel door de aderen vloeien. In de leeftijd van 80 jaar is Pietje te Sint Philipsland op 13 november 2010 overleden. Wij wensen Adriaan, de kinderen en de kleinkinderen veel sterkte toe met dit verlies.

Uit de oude doos

Koning Willem II bracht in 1862 een bezoek aan deze school.

Deze school werd in 1887 gebouwd te Sint Philipsland. Tijdens de Watersnoodramp in 1953 werd het gebouw geheel verwoest.